

LES TRAITÉS DE L'ÂME
DE SAINT MAXIME ET DE MICHEL PSELLOS
DANS LE PARISINUS GRAECUS 1868

Bent Dalsgaard Larsen

Sur les ff. 28-51 du manuscrit n° 1868 du fonds grec de la Bibliothèque Nationale, Omont indique très courtement: 'Anonymi tractatus de animae facultatibus, ὅτι τῶν ψυχικῶν δυνάμεων...'¹⁾. Dans ses recherches sur les manuscrits, les éditions et les traductions du Des Mystères de Jamblique, Sicherl a étudié ce manuscrit plus à fond, en s'attardant spécialement aux ff. 108^v-110 (myst. p.269,13-272,14 et p.46,15-47,10 Parthey)²⁾. Sur la partie ff. 28-51 Sicherl, très justement, fait la remarque qu'elle se divise en deux parties, séparées par les ff. 40-41 qui sont blancs. Quant au contenu de la première partie, Sicherl utilise la caractéristique d'Omont: 'Anonymi tractatus de animae facultatibus', tandis que, sur la deuxième partie, Sicherl se limite à dire que le contenu n'est pas identifié³⁾.

-
- 1) OMONT, Henri, Inventaire sommaire II p.155. Le manuscrit est de XIV-XV^e siècle.
 - 2) SICHERL, Martin, Die Handschriften, Ausgaben und Übersetzungen von Iamblichos De mysteriis. Berlin 1957 p.137: "Der Codex besteht aus einer grossen Anzahl für sich angelegter Lagen und grösser Teile, die später vereinigt wurden".
 - 3) SICHERL, op.cit. p. 138: "IV.f.28-41:...Anonymi tractatus de animae facultatibus (f.40/41 leer). Zweite Hand. V.f.42-51:...f.42^v-46^v und 51 leer. Inhalt nicht identifiziert (fehlt bei Omont). Zweite Hand".

En fait, nous trouvons dans cette partie du manuscrit des fragments des traités sur l'âme de Saint Maxime et de Michel Psellos: les ff. 28-29^V Psellos (Migne PG 122 col. 1029-1036 C3); f. 42 Psellos (Migne PG 122 col. 1053B2-1056A2); ff. 47-48^V le traité de Saint Maxime (Migne PG 91 col. 353D5-361A3, le texte qui est transmis aussi sous le nom de Saint Grégoire le Thaumaturge, chez Migne PG 10 col. 1140B5-1145B11); ff. 48-50^V Psellos (Migne PG 122 col. 1045D13-1053B1). En plus, dans les ff. 30-39^V on trouve des morceaux qui ne semblent appartenir ni au traité de Saint Maxime, ni au traité de Michel Psellos, en tout cas dans la rédaction que Migne nous donne de ces deux traités. Nous n'avons pas pu immédiatement identifier cette partie, et nous donnerons par la suite quelques renseignements sur ces folia et une édition du texte, qui n'est certainement pas sans intérêt. En vue de la tradition textuelle des traités de Saint Maxime et de Michel Psellos nous donnerons aussi des indications sur la forme de transmission de ces textes connus, en examinant toute la partie ff. 25-50 du manuscrit.

ff. 25-27^V inclus sont blancs.

f. 28 1.1-f. 29^V 1.30 inclus ⁴):

Inc.: Ὅτι τῶν ψυχικῶν δυνάμεων, αἱ μὲν εἰσὶν ἄλογοι, αἱ δὲ λογικαί

des.: Διαφέρουσιν δὲ, ὅτι ἡ μὲν τὸ ἔξω, ἡ δὲ

(Psellos chez Migne PG 122 col. 1029C-1036C3). Le texte s'interrompt avec le f. 29^V 1.30, et le f. 30 commence tout à coup par un autre texte dont il nous manque le début. La rédaction du texte de Psellos est très proche de celui de Migne; les variantes peuvent en être dûes aux simples fautes de copiste

4) Les pages sont toutes de 30 lignes, sauf le f. 39^V.

chez Migne ou encore elles sont de peu d'intérêt⁵⁾. Par rapport au texte de Migne le manuscrit a les variantes suivantes⁶⁾:

col.1029

C10 οἷος : οἷον C10 οἷδε : οἷδεν C11 τὰ τε ἐν : τό τε ἐν
col.1032

A14 σχῆμά τι κρεῖττον :: σχῆμα κρεῖττον B4 συνειθισμένοις :
συνειθισμένης B9 ἢ τις καὶ : ἥ τις καὶ B13 ἢ τις ἐστὶ : ἥ τις
ἐστὶ C5 τοῦτ' ἐστι : τοῦτό ἐστι C7-8 σχολάσαι, καὶ παρεμπίπ-
τουσα : σχολάσαι, παρεμπίπτουσα C14 πρὸς τὰ μέσα : πῶς τὰ
μέσα C15 οἷον ἐστὶν ἢ τε ψυχὴ : οἷα ἐστὶν ἢ τε ψυχὴ D1 ἃ
τινα : ἅτινα D3 συνοθισθεῖσα (sic) : συνεθισθεῖσα D5 χωρὶς :
χωρήσει D8-9 καθ' αὐτήν : καθ' αὐτήν

col.1033

A1 κατ' ἀπόδειξιν : κατὰ ἀπόδειξιν A6 ἐκμερικῶν (sic) : ἐκ
τῶν μερικῶν B5 τῶν ἀστρων : τῶν ἀστέρων B15 δυνατὴν : δυνατὸν
C15 δύο : deest D6-7 ὁ δεῖνα δίπου : ὁ δεῖνα δίπους D10-11
Ἡῶν (sic) γὰρ ὅπερ ἴσμεν κρεῖττον ἢ κατὰ ἀπόδειξιν, τοῦτο κατὰ
κοινήν ἐννοιαν ἴσμεν (sic) : πάντα γὰρ ὅπερ ἴσμεν κρεῖττον ἢ
κατὰ ἀπόδειξιν, ταῦτα κατὰ κοινήν ἐννοιαν ἴσμεν D12 δέχεται
εἰς : δέχεται πρὸς (εἰς supra scr.)

D12 ὅτι : deest

col.1036

A4 μόνον : μόνου A7 τὴν ἀλογίαν : τῇ ἀλογίᾳ B1 αἱ μὲν εἰσι
γνωστικαὶ μὲν φαντασίαι : αἱ μὲν εἰσι γνωστικαὶ, αἱ δὲ ζωτικαὶ
καὶ ὁρεκτικαὶ· καὶ γνωστικαὶ μὲν φαντασίαι B8 καλεῖ Ἀριστο-
τέλης : καλεῖ ὁ Ἀριστοτέλης B9 ὡς ἐνδον ἔχουσιν : ὡς ἐνδον

5) Nous n'indiquons pas les traits tout normaux du manuscrit: abréviations (ἄνθρωπος, ἀνθρώπινος, θεός, οὐράνιος, πνευματικός etc.) manques de iota subscriptum, fautes d'accents, ambiguïtés d'accents et de spiritus etc.

6) Nous donnons premièrement le texte de Migne, deuxièmement le texte du manuscrit (cf. appareil positif). Les simples fautes dans le texte de Migne ne sont pas toujours indiquées; dans les cas peu importants elles sont parfois reproduites sans un 'sic' ajouté.

ἔχουσα B11 μετὰ τύπον : μετὰ τύπων B12 φαντασία : φατασία (sic)

ff.30 1.1-39^v 1.26 inclus:

Voir l'édition du texte à la fin de cet article. Le contenu en est complexe. Dans le passage initial sont traitées entre autres l'incorruptibilité du νοῦς et la question de l'ένωσις entre l'âme et le corps. La question que Dieu connaît le mal est traitée d'une façon presque syllogistique et nous y trouvons des citations bibliques (Proverbes et Job). Dans le morceau sur le destin (f.33) nous remarquons la citation du passage célèbre de Saint Augustin dans la Cité de Dieu 5,1: quae (regna humana) si propterea quisquam fato tribuit, quia ipsam Dei voluntatem vel potestatem fati nomine appellat, sententiam teneat, linguam corrigat. L'explication de la 'thèse de Platon' sur l'unité (ένωσις) du corps et de l'âme donne à notre auteur l'occasion de se référer au traité aristotélicien De l'âme (f.36^v), et dans f.37^v-39^v 1.5 l'auteur rejette la conception d'Origène d'une création de l'âme avant le corps. Il faut remarquer que f.39^v est terminé avec la ligne 26 et desinit: δύνανται μέσαι λέ|γεσθαι κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον, τῆς τε ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος.

ff.40-41^v sont blancs.

f.42 1.1-1.30

nous donne un morceau ultérieur du traité de Psellos, cette fois Migne PG 122 col. 1053B2 - 1056A2. Le passage est, comme chez Migne, clairement subdivisé dans deux sections (f.42 1.1-1.23 et f.42 1.24 - 1.30 ~ col.1053Be-D3 et col. 1053D4-1056A2), mais les mots col.1053D3 ὅτι, φασίν, ἡ εἰδησις τρίτη se trouvent dans notre manuscrit in margine comme titre du passage. Le texte s'arrête à la fin de la page et desinit: λεγομένην. καὶ ένταῦθα καὶ

ff.42^v-46^v inclus sont blancs.

ff.47 1.1-48^v 1.6 inclus:

Maintenant nous passons au texte de Saint Maxime. Incipit: <Π>άντα τὰ όντα ἢ αἰσθήσει γνωρίζεται ἢ νοήσει καταλαμβάνεται

(cf. Migne PG 91 col.353D6ss. ~ Migne PG 10 col.1140B6ss.). Comparé avec le texte de Migne PG 91 col. 361 le manuscrit n'a pas les ligne col.361A4-B9, par contre f.48^V l.1-6 inclus contient le morceau qui se trouve dans le texte transmis sous le nom de Saint Grégoire le Thaumaturge (Migne PG 10 col. 1145B1-10) avec la première alternative de Migne et desinit sous cette forme: ταυτῇ γὰρ διαφέρει καὶ τῶν αἰσθήσεων. Ἐδείχθη ἄρα λογικὴ ἢ ψυχὴ.

Les titres que donne le texte de Migne se trouvent dans le manuscrit en marge ⁷). A propos des mots ὁ τῆς οὐσίας ὅρος col. 356B7, resp. col.1140D5 dans Migne PG 10, nous trouvons en outre, in margine, la remarque: ὅρος οὐσίας.

Dans les détails plusieurs variantes peuvent être notées ⁸): col.1140

B9 τὴν φαντασίαν : τῇ φαντασίᾳ B11-12 Ἡ τοίνυν ψυχὴ : εἰ τοίνυν ἡ ψυχὴ C8 σῶμα νεκρὸν γεγεννημένον, ἀκίνητεϊ σῶμα ὄν : σῶμα νεκρὸν ἀκίνητον σῶμα ὄν C9 ὡς καὶ ἀψυχα : ὡς τὰ ἀψυχα C10 ὡς τὸ πῦρ, δηλονότι ὑπὸ ψυχῆς : ὡς τὸ πῦρ ὑπὸ ψυχῆς D5 ὅτι τῆς οὐσίας ὅρος : ὅτι ὁ τῆς οὐσίας ὅρος D11 ἀνδρεία τε καὶ : ἀνδρεία τε καὶ D12 θεωροῦνται : θεωρεῖται D13 τὸ τῶν ἐναντίων εἶναι : τὸ τὰ ἐναντία εἶναι D14 ἡ ψυχὴ τούτων ἐπιδεχομένη : ἡ ψυχὴ τοῦτον ἐπιδεχομένη

col.1141

A3 τὸ ζωοποιούμενον οὐσίαν : sic cod.1868 A5 φῆσειεν : φησιν A8-9 μανείς τι εἴποι : μανείς τις εἴποι A11 Ὅτι μὲν ἐν τῷ : <Ὅ>τι ἐν τῷ A12-13 πῶς ἐν τῷ σώματι : πῶς ἐστὶν ἐν σώματι B1 παρακείσεται : παράκειται (ap. Migne lectio altera) B3 γένοιτο : γένητο B3-4 τοῦ ἰδίου τῆς ψυχῆς λόγου : τοῦ δὲ τῆς ψυχῆς λόγου B6 τὸ δὲ σῶμα : τοῦτο δὲ σῶμα B8 ἀλλὰ μάλλον ζωοποιεῖ : ἀλλὰ ζωοποιεῖ B9 ἀλλ' ἀσώματος : desunt B10-C1 Ἐτι εἰ σῶμα... ἀσώματος ἄρα : desunt C2 Καὶ πάλιν : <Ὅ>τι

7) Comme toujours dans notre partie du Par.Gr.1868 les lettres initiales (rubricales) sont ici manquantes (disparues?) dans le texte comme dans les titres marginaux. La seule exception est l'O initial à toute la partie (fol.28 l.1).

8) Nous nous référons au texte de Migne PG 10 col. 1140ss. qui ressemble au texte du manuscrit par le morceau col. 1145B1-10. Dans les détails le texte du manuscrit est souvent plus proche du texte de PG 91.

C3-4 ἀλλ' οὐ τρέφεται. Καὶ εἰ τρέφεται : ἀλλ' εἰ καὶ τρέφεται
 C4 ὥς τὸ σῶμα : desunt C5 οὐ τοίνυν : οὔτε γὰρ τὰς
 C6 οὔτε γὰρ ὁρᾶται δικαιοσύνη : οὔτε δικαιοσύνη ὁρᾶται C7
 ἀνδρία : ἀνδρεία C10 Ἔτι πάσης : ὅτι πάσης C11-12 οἱ σῶμα
 τὴν ψυχὴν λέγοντες : sic ms C12-D1 εἰ ἄψυχον αὐτὴν λεκτέον,
 ἢ ἔμψυχον : εἰ ἔμψυχον αὐτὴν λεκτέον ἢ ἄψυχον D2 σῶμα καὶ
 κέχρωσται : σῶμα κέχρωσται D5 Εἰ ἀπλὴ ἢ ψυχὴ ἢ σύνθετος :
 <ε>ι ἀπλὴ ἢ ψυχὴ in marg. D9 οὐκοῦν : οὐκουν D10 ἐπειδὴν :
 ἐπεὶ D12 ἀθάνατος ἡμῶν ἢ ψυχὴ : ἀθάνατος ἢ ψυχὴ
 col.1144

A3 φθείρονται : φθείρεται A4-5 διαλυτόν ἐστι· τὸ δὲ διαλυτόν,
 σύνθετον· τὸ δὲ σύνθετον, πολυμερές : διαλυτόν καὶ πολυμερές
 (desunt cetera) A6 ὁῖλον ὅτι : δηλονότι (ap. Migne lectio
 altera) A9 ἀδιάλυτος : ἄλυτος A10 ἔσται : ἐστι B2-3 Ἡ δὲ
 ψυχὴ : ὥσπερ ἡ ψυχὴ B4 τῷ αὐτοκινήτῳ : τὸ αὐτοκίνητον B6
 ἀτελεύτητον : ἀτέλευτον B6 τὸ δὲ : τὸ δ' B9 προλεχθέντα :
 sic B11 Ἔτι, : ὅτι B12 τὸ δὲ κακὸν τῷ καλῷ ἐναντίον : τὸ
 δὲ καλὸν τῷ κακῷ ἐναντίον B12 ἐστὶν ἕτερον : ἕτερόν ἐστιν
 C1 πάθος καὶ νόσος : πάθη, νόσος C5-6 πάντα οὐκ ἀφαιρεῖται
 αὐτῆς τὸ ζῆν : πάντα τὸ ζῆν αὐτῆς οὐκ ἀφαιρεῖται C6 ἀθάνατος
 ἄρα ἐστὶν : ἀθάνατος ἐστίν C9-10 ἐκ τοῦ τὰς τέχνας χρησίμους
 οὖσας τῷ βίῳ αὐτὴν εὐρηκέναι : ἐκ τοῦ τέχνας χρησίμους τῷ βίῳ
 αὐτὴν εὐρικέναι C10 οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς : οὐδὲ γὰρ ὥς ἀπλῶς C11
 εἴποι τις : ποιεῖ τις C12 μήτε ἀργὰς : μὴ δὲ ἀργὰς D2 κατα-
 σκευαστόν : σκευαστόν D5 παραγμάτων (sic) : πραγμάτων D8
 περὶ αὐτὰ : περὶ αὐτάς D10 ταῖς φύσεσιν : ταῖς ὕψεσιν (ap.
 Migne lectio altera) D11 Εἰ τοίνυν αἱ αἰσθήσεις : αἱ τοίνυν
 αἰσθήσεις
 col.1145

A4 Εἰ δὲ μὴ καταλαμβάνεται, οὐδὲ ἔσται : εἰ δὲ καταλαμβάνεται,
 οὐδὲ ἔστιν A5 παρὰ ὃ : παρὸ A5 [καταλαμβάνειν] : deest A6
 ὁῖλον ἐξ οὗ : ὁῖλον ἐξ ὧν A8 κατασκευάζομεν : μετασκευάζομεν
 A10-11 ὃ τὰ πάντα λόγῳ διακρίνων : sic A11 καὶ ἔστι ὥς : καὶ
 ἔστιν ὥς A12 τὰ ὄντα : τὰ πάντα B1 Ἔτι ὅτι οὐδὲν : Ἔτι
 οὐδὲν B2 ἢ τῆς ψυχῆς : ἢ ψυχῆς B3 οὐδὲ γὰρ ἔξωθεν : ὅπερ
 οὐκ ἔξωθεν B4 ταῖς ἑαυτῆς ἐπινοίαις : ταῖς ἔξωθεν ἐπινοίαις
 B5-6 προαναζωγραφοῦσα : sic B9 ταυτὴ γὰρ καὶ διαφέρει : ταυτὴ

γὰρ διαφέρει

des.: ἐδείχθη ἄρα λογικὴ ἡ ψυχὴ

Les questions thématiques que nous trouvons dans le texte de Saint Maxime vont devenir les questions typiques traitées dans la tradition postérieure des traités De anima. Nous les trouvons, par exemple, dans le traité qu'a édité 1639 à Paris, Athanase le Rhéteur ⁹⁾. L'ordre est différent, mais nous reconnaissons les titres

Saint Maxime

Athanase le Rhéteur ¹⁰⁾

Εἰ ἔστι ψυχὴ

Εἰ οὐσία ἐστὶν ἡ ψυχὴ

Εἰ σώματος ἡ ψυχὴ

Εἰ ἀπλῆ ἡ ψυχὴ

Εἰ ἀθάνατος ἡ ψυχὴ

Εἰ λογικὴ ἡ ψυχὴ

Εἰ ἔστι ψυχὴ

Τί ἐστι ψυχὴ

Ὅποῖόν τι ἐστὶν ἡ ψυχὴ

Διότι ἐστι ἡ ψυχὴ

Εἰ οὐσία ἡ ψυχὴ

Εἰ σώματος ἡ ψυχὴ

Εἰ ἀπλῆ

Εἰ λογικὴ

Εἰ ἀθάνατος ἡ ψυχὴ

Dans le contenu de ces morceaux nous retrouvons aussi l'argumentation centrale de la tradition. Ceci n'est pas notre sujet pour cette fois, mais un seul exemple peut donner une idée de la forme dans laquelle nous retrouvons, chez Athanase, le thème traité par le texte que contient notre manuscrit:

9) Sur Athanase le Rhéteur voir maintenant: O'MEARA, Dominic J., *The Philosophical Writings, Sources, and Thought of Athanasius Rhetor* (ca. 1571-1663), dans: *Proceedings of the American Philosophical Society*, vol. 121, 1977, 483-499.

10) ATHANASIUS RHETOR, *Delitiae animae* p. 5ss. (*Opuscula philosophica quatuor*, Paris 1639, cf. O'Meara, op.cit. p. 486).

Saint Maxime

Εἰ ἔστιν ἡ ψυχὴ
 τὸ σῶμα ἡμῶν κινούμενον, ἢ
 ἔξωθεν, ἢ ἔνδοθεν κινεῖται.
 καὶ ὅτι μὲν ἔξωθεν οὐ κινεῖται, δῆλον ἐκ τοῦ μήτε ὠθούμενον, μήτε ἐλκόμενον κινεῖσθαι, ὡς τὰ ἄψυχα. καὶ ἔνδοθεν δὲ πάλιν κινούμενον, οὐ φυσικῶς κινεῖται, ὡς τὸ πῦρ. Ἐκεῖνο γὰρ οὐ παύεται τοῦ κινεῖσθαι, εἰς ὅσον ἐστὶ πῦρ. ὥσπερ τὸ σῶμα νεκρὸν ἀκίνητον σῶμα ὄν. Οὐκοῦν εἰ μήτε ἔξωθεν κινεῖται, ὡς τὰ ἄψυχα, μήτε φυσικῶς ὡς τὸ πῦρ, ὑπὸ ψυχῆς κινεῖται τῆς καὶ τὸ ζῆν αὐτῷ παρεχούσης. Εἰ τοίνυν τῷ σώματι ἡμῶν ἡ ψυχὴ δεικνύται τὸ ζῆν παρέχουσα, ἔσται καὶ καθ' ἑαυτὴν ἡ ψυχὴ ἐκ τῶν ἐνεργειῶν γνωριζομένη

Athanase le Rhéteur

Εἰ ἔστι ψυχὴ
 τὴν περὶ ψυχῆς ἢ τῆς αὐτῆς ὑπάρξεως ἀπόδειξιν, ὡδὲ πη μεταχειριζόμεθα· πᾶν τὸ κινούμενον, ὑπὸ τινος κινεῖται, ἢ ἔξωθεν ἢ ἔνδοθεν· ἀλλ' εἰ μὲν ἔξωθεν, ἢ ὠθούμενον ἢ ἐλκόμενον, ἢ ἄλλως πως, οἷον ῥιπτούμενον, ὡς τὰ ἄψυχα καὶ τὰ παραπλήσια· αἷς κινήσει δῆλον μηδὲν ἀνθρώπινον κινεῖσθαι σῶμα· εἰ δ' ἔνδοθεν, ἢ φυσικῶς, ἢ προαιρετικῶς καὶ ὁρεκτικῶς. ἀλλ' εἰ μὲν φυσικῶς, οὐ ποτε παύεται τοῦ κινεῖσθαι, ἐφ' ὅσον τοιόνδ' ἐστίν. οἷον τὸ πῦρ ἐφ' ὅσον πῦρ ἐστίν. τὸ δ' ἀνθρώπινον σῶμα νεκρωθὲν, σῶμα μένει, καὶ μηδαμῶς κινεῖται, ἀλλ' ἀκίνητον καθέστηκεν. οὐκοῦν ζῶν φυσικῶς κινεῖται. οὐκοῦν προαιρετικῶς. ἢ δὲ προαίρεσις, ψυχῆς. ὑπὸ ψυχῆς τοίνυν αἰτίας οὐσης τοῦ ζῆν αὐτῷ· ἔστιν ἄρα ἡ ψυχὴ.

f.48^v 1.7-1.25 inclus:

Immédiatement rattaché au texte de Saint Maxime nous retrouvons le texte de Michel Psellos, c.à d. à partir de f. 48^v 1.7 (~ Migne PG 122 col.1044B6ss.). Ici notre manuscrit diffère davantage, dans les détails, du texte de Migne et les questions de la transmission du texte deviennent plus compliquées. Par exemple, une correction marginale d'une certaine étendue est plus proche du texte de Migne que le texte original du manuscrit. Voici les deux textes (cf. Migne PG 122 col.1044C13ss):

Le texte original du manuscrit (f.48^v 1.18ss.):

εἰ μὲν οὖν κατὰ τὸ αὐτὸ δῆλον ὅτι ἀμερῶς αὐτῶν ἀντιλαμβάνεται· καὶ ἔστιν ἀσώματος· εἰ δὲ καθ' ἕτερον καὶ ἕτερον μόριον φῆς ὡς εἰ τοῦ μὲν ἐγὼ, τοῦ δὲ, σύ, αἰσθοιο, ¹¹⁾ οὐ δυνήσεται γὰρ διακρίναι ἀπὸ τοῦ μέλανος τὸ λευκόν· οὐδεὶς γὰρ διακρίνει τὸ ὑπ' αὐτοῦ ὁρασθέν τοῦ ὑπ' ἄλλου ὁρασθέντος· εἰ οὖν σῶμα ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ κατὰ τὸ αὐτὸ μόριον προσβαλεῖν τοῖς ἐναντίοις ἢ ἀπλῶς τοῖς ἑτέροις οὐ δύναται, ἢ δὲ αἰσθησις κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον προσβάλλει τῷ λευκῷ καὶ τῷ μέλανι. ἀμερῶς ἄρα προσβάλλει. καὶ διὰ τοῦτο ἀσώματος.

Et le texte marginal:

ἔσται ἀνακόλουθον. δεῖ γὰρ τὸ κρίνον ἐν καὶ τὸ αὐτὸ εἶναι· καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ τὸ κρινόμενον προσλαμβάνεσθαι σῶμα δὲ ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ· καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ μόριον προσβάλλειν τοῖς ἐναντίοις ἢ ἀπλῶς τοῖς ἑτέροις οὐ δύναται· ἢ δὲ αἰσθησις κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον προσβάλλει τῷ λευκῷ καὶ τῷ μέλανι· ἀμερῶς ἄρα προσβάλλει καὶ διὰ τοῦτο ἀσωμάτως. εἰ γὰρ καθ' ἕτερον καὶ ἕτερον μόριον τοῦ μέλανος καὶ τοῦ λευκοῦ ἀντελάμβανε, οὐκ ἂν ἐδυνήθη διακρίναι τὸ λευκὸν ἀπὸ τοῦ μέλανος. οὔτε γὰρ διακρίνει τὸ ὑπ' αὐτοῦ ὁρασθέν τοῦ ὑπ' ἄλλου ὁρασθέντος.

f. 48^v 1.26-f.50^v *incolús*:

Nous laissons le texte de Migne à col.1044D9, et notre manuscrit continue immédiatement à la même ligne (l. 26) avec le texte que nous trouvons, chez Migne, une colonne plus tard: col. 1045D13: Εἰ τοίνυν αἱ καταδεέστεραι, mais toujours avec différences du texte de Migne, assez marquantes dans le détail:

col.1048

A2-4 Ὅτι γὰρ... αὐτῆς οὕτως : desunt ¹²⁾ A4 οὐδὲν τῶν : Ἐτι οὐδὲν τῶν A5 πρὸς ἑαυτὸ : εἰς ἑαυτὸ A6 οὐ γὰρ : οὐδὲ γὰρ A6 χεῖρ : χῆρ A8 οὐ γὰρ : οὐδὲ γὰρ A9 ἢ ἀπλῶς αἰσθησις : ἢ ἢ δωρησις A10 ὁ λόγος ἐστὶν ὁ : ὁ λόγος ὁ B9-12 Ἐπὶ τούτοις δεῖ... ἐν τοῦτῳ : textus in margine positus incipit <δ> τι ἡ ψυχὴ ἐξηγημένη ἔχει τὴν οὐσίαν κτλ. B12-13 Ὅτι κανόνα παραδίδωσιν ὁ Ἀριστοτέλης : <K> ἀνόνα παραδίδωσιν Ἀριστοτέλης C3 συναρέσκοντα : deest C4-5 ἐπειδὴ καὶ : ἐπεὶ δὴ (deest καὶ) C5 ἔχει : ἔχειν (sic)

11) A cet endroit se trouve le signe ✕ qui renvoie au passage marginal.

12) Après πολλῶ (A2) nous trouvons dans le manuscrit un mot barré.

C10 οὐχ ἔξει περὶ ὃ : οὐχ ἔξει περὶ τι D1 Πάλιν ἕτερος κανὼν
 οὗτος : ἕτερος κανὼν D7 καὶ τὸ τῇ φύσει πρότερον· ἀδύνατον : καὶ
 τὸ τῇ φύσει πρότερον τοῦ μετ' αὐτό· κρεῖττον δὲ τὸ τῇ φύσει πρότε-
 ρον· ἀδύνατον D10 ὑμῖν : ἡμῖν
 col.1049

A8 ἡ τοιαύτη (sic) : τοιαύτη A12-13 χωριστὴ τοῦ σώματος οὐσία
 χωριστὴ καὶ αἰδιός ἐστι (sic) : χωριστὴ σώματος οὐσία καὶ αἰδιός
 ἐστι. A16 Εἰ μὲν οὖν μὴ ἡδύνατο, οὐκ ἂν ἐγένετο : desunt B8
 ἀναρμονία; ἀναρμοστία B15 αὐτῶν ἐνέργειαι : αὐτῶν αἱ ἐνέργειαι
 C6 ἡ τοιῶσδε : desunt D3 'Ἄλλ' εἰ : 'Ἄλλ' ἡ D4-5 ἐξ ἔν εἰσιν
 αἱ δυνάμεις αὗται : ἐξ ὧν εἰσιν αὗται D10 αὖξεται : αὖξεσθαι
 D13 δοκεῖν : δοκεῖ
 col.1052

A4 'Ενταῦθα : 'Εντεῦθεν A4-5 σώματι τὸ εἶναι ἔχουσιν : σώματι
 ἔχουσιν τὸ εἶναι A7 "Ἴδοι ἂν τις : "Ἴδοι δ' ἂν τις B6 φασίν,
 ὅτι : φασίν γάρ, ὅτι B16-C1 σώματι ἐξηφθαι αὐτῆς : σῶμά τι αὐτῆς
 ἐξηφθαι C2 ὑπὸ φλέξεως : ὑπὸ ψύξεως C4 πιθανολογίαν : πειθανο-
 λογίαν D5 αὐτοῦ καὶ μετὰ : αὐτοῦ μετὰ D11 τῶν παθῶν τούτων ἡ
 ψυχὴ : ἡ ψυχὴ τῶν παθῶν τούτων
 col.1053

A3 καταγνοῦσα : καταγνοῦσαν A11 καὶ ὧς φασιν : ὃ φασιν
 des.: ἀλλὰ ταῦτα μὲν οἱ Ἑλληνικοὶ καὶ Πλατωνικοὶ μύθοι.
 f.51-51^v blancs

Nous avons parlé, dans ce qui précède, des traités de Saint Maxime
 et de Michel Psellos sur l'âme. Ce faisant nous n'avons pas eu
 l'intention de prendre une décision sur la question de l'authenti-
 cité des traités, mais avons seulement suivi la tradition. Quant
 à Psellos, l'authenticité de Δόξα περὶ ψυχῆς a été mise en doute
 par Bezobrazov ¹³). Mais le traité cadre assez bien avec par.ex.
 Omnifaria doctrina 27 ss. Hussey a souligné que Psellos, dans la

13) BEZOBRAZOV, P., Materiali dlya istorii viznatiyskoy imperii II,
 dans: Zhurnal ministerstva narodnago prosvêshcheniya 262, 1889,
 72-91. D'après HUSSEY, J.M., Church and Learning in the Byzan-
 tine Empire. Oxford 1937 p.79. Nous n'avons pas pu revoir
 l'argumentation de Bezobrazov.

question de l'âme, suit Jamblique, tandis que Westerink a montré l'importance qu'a Proclus pour Psellos¹⁴). Quant à Saint Maxime l'authenticité de *Περὶ ψυχῆς* ne semble pas avoir été mise en doute, mais la double transmission implique une problématique non encore éclaircie. Nous remarquons que Migne a suivi de près l'édition de Combéfis. C'est Combéfis qui a voulu placer le traité de l'âme avant les lettres qu'il avait trouvées dans les manuscrits qu'il a utilisés¹⁵). Cependant, notre but ici a seulement été d'identifier le contenu de cette partie de Parisinus Graecus 1868, jusque maintenant considérée comme inconnue, et d'informer sur l'état du texte.

Quant aux morceaux restants, f.30-39^v 1.6, nous laissons pour le moment la question d'identité. Ni les oeuvres de Saint Maxime, ni celles de Michel Psellos ne semblent renfermer ces textes. Chez Saint Maxime nous trouvons la thématique de l'âme dans plusieurs endroits, ses expressions sont souvent comparables à celles de notre texte¹⁶). Les découvertes récentes des textes des deux auteurs ne contiennent pas nos morceaux¹⁷). Quant à Michel Psellos,

-
- 14) HUSSEY, op.cit.p.79: "On the Question of the soul's descent Psellos follows Iamblichus, who 'brings down the rational soul (ἡ λογικὴ ψυχὴ) from God to earth'." (citation de omnif. doctr.chap.34 col.709 PG 122). Westerink, dans l'introduction de son édition de Omnifaria doctrina, et dans l'article: Exzerpte aus Proklos' Enneadenkommentar bei Psellos, hrsg., eingeg. & komm. von WESTERINK, L.G. dans *ByzZ* 52, 1959, 1-10.
- 15) MAXIMI CONFESSORIS, Opera, ed. P.F. Combefis. Paris, 1975. 2. vol. in fol. - L'édition première de Migne est de 1860. - Nous n'avons pas pu consulter la dissertation de MAHIEU, G., Travaux préparatoires à une édition critique des oeuvres de S. Maxime le Confesseur: Mém. de lic. Univ. de Louvain 1957.
- 16) Cf. chez S. Maxime surtout: Cap. de car. 3,31; 3,32; 3,35;3,98; epist. 6 et 7; expos. in Ps.59 PG 90 col.860C; Ambigua II (col.1061 ss.). Dans ce dernier traité nous trouvons, avec l'expression de Sherwood 'perhaps alone in all Greek patristic literature a refutation of Originist error with a full understanding of the master' (Dom Polycarp SHERWOOD, An Annotated date-list of the works of Maximus the Confessor, Rome 1952 p. 25ss.).
- 17) Pour Saint Maxime: ROCHEFORT, G., Une anthologie grecque de XI^e siècle, le Parisinus Suppl.Gr.690, dans: *Scriptorium* 4, 1950, 3-17. - ASTRUC, Chl., Miscellanea Graeca dans un Recueil provenant de Charles de Montchat (Paris BN Lat. 3282), dans: *Scriptorium* 8, 1954, 293-296. - AUBINEAU, M., Textes de... Maxime le Confesseur dans le cod. Harleianus 5688, dans: OCP 30, 1964, 256-259. - Pour Michel Psellos: WESTERINK, L.G., op.cit. - LASSERRE, F., Étude sur les extraits médiévaux de Strabon suivie d'un traité inédit de Michel Psellos, dans: AC 28, 1959, 32-79.

son traité περὶ ἐνώσεως ψυχῆς καὶ σώματος, édité par Westerink, est spécialement intéressant ¹⁸). Il ne s'agit pas du même traité, mais la comparaison avec certaines parties de notre passage en vaut la peine. Il ne faut pas s'étonner que l'initia de cette section du manuscrit ne se trouvent pas parmi les initia de Baur ¹⁹). Car il n'est pas vraisemblable que nous avons dans notre passage des initia véritables; il s'agit plutôt d'éléments ou d'extraits d'exposés plus vastes. Le texte, que vous trouverez ci-dessous, est un témoignage d'une tradition importante dans l'histoire de la philosophie et des idées.

18) op.cit.dans: ByzZ 52,1959,1-10. - Le meme theme, mais pas le meme texte, se trouve chez Némésios περὶ ἐνώσεως ψυχῆς καὶ σώματος, PG 40, 591 ss.

19) BAUR, Chrysostomus, Initia patrum Graecorum I-II. Città del Vaticano 1955.

APPENDICE: Parisinus Graecus ff.30-39^V

f.30

οὐσιῶδες εἶδος λαβεῖν, μὴ πρότερον φθαρέντος τοῦ ἑαυτοῦ· ὁ δὲ νοῦς οὐ φθείρεται, ἀλλὰ καὶ τελειοῦται τὰ πάντων εἶδη λαμβάνων, καὶ ὅτι οὐδὲν ἐνεργεῖ, εἰ μὴ κατὰ τὸ αὐτοῦ εἶδος. εἰ τοίνυν ὁ νοῦς σῶμα εἴη, οὐχ ὑπερσταθῆσεται ἡ τοῦτου ἐνέργεια τῆς τῶν κτισμάτων τάξεως· οὐκ ἄρα νοήσει εἰ μὴ τὰ σώματα. τοῦτο δὲ ψεῦδος· πολλὰ γὰρ νοοῦμεν χωρὶς σώματος. ἔτι ἀδύνατον δύο σώματα ἀλλήλα περιέχειν· δύο δὲ νοῖ ἀλλήλοις περιέχουσι καὶ καταλαμβάνουσιν, ὅταν ἕτερος τὸν ἕτερον νοῇ. ἔτι οὔτε πεπερασμένον ἂν εἴη, οὔτε ἀπειρον σῶμα· ἀπειρον μὲν γὰρ σῶμα οὐδέ<ν> ἐστὶν ὅλως, πεπερασμένῳ δὲ σώματι ἀπειρον δύναμιν ἐνεῖναι ἀδύνατον, οἷα ἡ τοῦ νοῦ δύναμις ἐν τῷ νοεῖν αὐξοῦσα ἐπ' ἀπειρον τὰ εἶδη τῶν σχημάτων καὶ τῶν ἀριθμῶν καὶ τῶν ἀναλογιῶν καὶ τὰ εἶδη γινώσκουσα ἃ περιέχει τὰ ἀπειρα ἄτομα.

<Ο>τι μόνη ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ νοερά οὐσία οὔσα ὡς εἶδος ἐνοῦται τῷ σώματι καὶ ἐντελέχεια καὶ διὰ τοῦτο ὁ ἀνθρώπινος νοῦς οὐ δύναται

λέγεσθαι χωριστός. ἐν γὰρ τῇ ἀνθρωπίνῃ ψυχῇ ἢ τε οὐσία αὐτὴ θεωρεῖται καὶ αἱ δυνάμεις. καὶ κατὰ μὲν τὴν οὐσίαν αὐτῆς δίδωσι τῷ σώματι τοῦ εἶναι, κατὰ δὲ τὴν δύναμιν τὰς ἰδίᾳς ἐνεργείας ποιεῖ. ἔτι οὐ φθείρεται φθειρομένου τοῦ σώματος· πᾶσα γὰρ νοερά οὐσία ἀφθαρτος, καὶ οὐδὲν ὑπὸ τοῦ τελειοῦντος φθίρεται. ἢ δὲ κατ' ἐπιστήμην καὶ ἀρετὴν τελείωσις τῆς ψυχῆς ἐν ἀποχωρήσει τινὶ τοῦ σώματος προαιρετικῇ γίνεται. πολλῶ μᾶλλον τελειωθήσεται ἄρα καὶ οὐ φθαρήσεται, καὶ κατ' οὐσίαν χωριζομένη. εἰ δὲ καὶ ἡ πρώτη ὕλη τὸ πανδεκὲς ἀφθαρτον κατ' οὐσίαν, πολλῶ μᾶλλον ὁ δυνάμει νοῦς, ὃς πανδεκὴς οὐκ αἰσθητῶν εἰδῶν ὥς ὕλη, νοητῶν δέ. καὶ τὸ ποιοῦν δὲ τοῦ ποιουμένου τιμιώτερον· ὁ δὲ ἐνεργεῖα νοῦς ποιεῖ ἐνεργεῖα νοητά, ἅπερ ἢ τοιαῦτα ἀφθαρτα. ἄλλως τε τὸ φθειρόμενον· ἢ τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ ἐναντίου φθείρεται ὥς ἡ θερμὴ τῷ ψύχει, καὶ τῇ ψυχῇ οὐσίᾳ οὕσῃ οὐδὲν ἐστὶν ἐναντίον, ἢ τῇ φθορᾷ τοῦ ἰδίου ὑποκειμένου, ὥς ἡ ὄρασις τῇ φθορᾷ τῆς κόρης. ἡ δὲ ψυχὴ εἰ καὶ εἰδός ἐστι τοῦ σώματος, ἀλλ' οὐκ ἠρτῆται αὐτοῦ τῷ εἶναι ἢ ἐπιλείπουσιν τῆς ἰδίᾳς αἰτίας, ἢ δὲ ψυχὴ οὐκ ἔχει ἰδίαν αἰτίαν, ἀλλὰ τὴν πρώτην πάντων αἰτίαν αἰθερίον οὖσαν, καὶ οὐχ ὥς τὸ ἀέρος φῶς f. 30^v

τὸν ἥλιον, οὗ δύντος, σβέννυται.

(<°Ο>τι ὁ θεὸς γινώσκει τὰ κακά)¹

<°Ο>τι ὁ θεὸς γινώσκει τὰ κακά. τοῦ γὰρ ἀγαθοῦ γνωσθέντος γινώσκεται καὶ τὸ ἀντικείμενον αὐτῷ κακόν. ἀλλ' ὁ θεὸς γινώσκει πάντα τὰ μερικὰ ἀγαθὰ οἷς τὰ κακά ἀντίκεινται, γινώσκει τοίνυν ὁ θεὸς τὰ κακά. <δ> τι οἱ λόγοι τῶν ἐναντίων ἐν τῇ ψυχῇ οὐκ εἰσὶν ἐναντίοι. ἄλλως γὰρ οὐκ ἂν ἦσαν ἐν τῇ ψυχῇ, οὐθ' ὁμοῦ ἐγινώσκοντο. ὁ λόγος τοίνυν ἐν ᾧ γινώσκεται τὸ κακόν οὐ μὴν ἔχεται τῷ ἀγαθῷ, ἀλλὰ μᾶλλον πρὸς τὸν λόγον τοῦ ἀγαθοῦ λυσιτελεῖ. εἰ τοίνυν ἐν τῷ θεῷ διὰ τὴν ἀπολελυμένην τελειότητα πάντες εὐρίσκονται οἱ λόγοι τοῦ ἀγαθοῦ, ὥς προαποδέδεικται, λείπεται ἐν τῷ αὐτῷ εἶναι τὸν λόγον ᾧ τὸ κακόν γινώσκεται καὶ οὕτως ἐστὶ τῶν κακῶν γνωστικός. <δ> τι τὸ ἀληθὲς ἐστὶν τοῦ νοῦ ἀγαθόν. κατὰ τοῦτο γὰρ τίς νοῦς ἀγαθὸς λέγεται, ὅτι γινώσκει τὸ ἀγαθόν. ἀληθὲς δὲ οὐ μόνον ἐστὶ τὸ τὸ ἀγαθόν εἶναι ἀγαθόν, ἀλλὰ καὶ τὸ τὸ

κακὸν εἶναι κακόν. ὥπερ γὰρ ἀληθές ἐστὶν εἶναι τὸ ὄν, οὕτως ἀληθές ἐστὶ μὴ εἶναι τὸ μὴ ὄν. τὸ ἀγαθὸν τοίνυν τοῦ νοῦ καὶ ἐν τῇ γνώσει τοῦ κακοῦ συνίσταται. ἀλλ' ἐπεὶ ὁ θεὸς νοῦς τέλειός ἐστι κατὰ τὴν ἀγαθότητα, οὐ δύναται ἐνδεῖν τινος νοητῆς τελειότητος. πρόσσεστι τοίνυν αὐτῶν τῶν κακῶν γνώσις. <δ>τι ὁ θεὸς τὴν τῶν πραγμάτων διάκρισιν οἶδεν, ὥς προαποδέδεικται. ἀλλ' ἐν τῇ τῆς διακρίσεως λόγῳ ἐστὶν ἡ ἀπόφασις. διακεκειμένα γὰρ εἰσιν ὧν τὸ ἕτερον οὐκ ἐστὶν οἷον τὸ ἕτερον. ὅθεν καὶ τὰ πρῶτα ἄτινα ἑαυτοῖς διακρίν[ον]ται ἀμοιβαδὸν τὴν ἀπόφασιν περιέχουσιν ἥς τῇ λόγῳ αἱ ἀποφατικαὶ προτάσεις ἐν αὐτοῖς εἰσιν ἄμεσοι, ὥπερ οὐδὲν ποσὸν ἐστὶν οὐσία. γινώσκει γὰρ ὁ θεὸς τὴν ἀπόφασιν. ἡ δὲ στέρησις ἀπόφασίς ἐστὶν ἐν ὀρισμένῳ ὑποκειμένῳ, ὥς δεικνύται ἐν τῇ τετάρτῳ τῶν Μετὰ τὰ φυσικά¹. γινώσκει ἄρα τὴν στέρησιν καὶ κατὰ τὸ ἀκόλουθον τὸ κακὸν ὃ οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ τῆς ὀφειλομένης τελειότητος στέρησις. <δ>τι εἰ ὁ θεὸς γινώσκει τῶν πραγμάτων πάντα τὰ εἶδη, ὥς προαποδέδεικται καὶ ὥς τῶν φιλοσόφων τινὲς συγχωροῦσι καὶ ἀποδεικνύουσιν, ἀνάγκη γινώσκοντα ἐναντία, τούτῳ μὲν ὅτι τινῶν γενῶν τὰ εἶδη ἐναντία εἰσὶ, τούτῳ δὲ καὶ ὅτι αἱ διαφοραὶ τῶν εἰδῶν ἐναντία εἰσὶν, ὥς φανερόν ἐν ἐνδεκάτῳ τῶν Μετὰ τὰ φυσικά

f. 31

ἀλλ' ἐν τοῖς ἐναντίοις περιέχεται ἡ ἀντίθεσις τοῦ εἶδους καὶ τῆς στέρησεως, ὥς ἐν τῷ αὐτῷ λέγεται. ἀνάγκη τοίνυν τὸν θεὸν γινώσκειν τὴν στέρησιν, καὶ κατὰ τὸ ἀκόλουθον τὸ κακόν. <δ>τι ὁ θεὸς γινώσκει <οὐ μόνον> τὰ εἶδη, ἀλλὰ καὶ τὴν ὕλην, ὥς προαποδέδεικται. ἡ δὲ ὕλη ὄν οὕσα δυνάμει οὐ δύναται τελείως γινώσκεσθαι, εἰ μὴ γινώσκοντο καὶ πρὸς ἑαυτὴν ἡ δύναμις ταύτης ἐντείνει, ὥπερ συμβαίνει καὶ ἐν πάσαις ταῖς ἄλλαις δυνάμεσι. ἑαυτὴν δὲ ἡ δύναμις τῆς ὕλης ἐκτείνει καὶ πρὸς τὸ εἶδος καὶ τὴν στέρησιν ὃ δύναται εἶναι· δύναται δὲ καὶ μὴ εἶναι. ὁ θεὸς ἄρα γινώσκει τὴν στέρησιν· καὶ οὕτως γινώσκει κατὰ ἀκόλουθον τὸ κακόν. <δ>τι ὁ θεὸς γινώσκει ἕτερόν τι παρ' ἑαυτόν. μάλιστα γινώσεται ὃ ἐστὶν βέλτιστον, τοῦτο δὲ ἐστὶν ἡ τοῦ παντός τάξις, πρὸς ἣν ὥπερ πρὸς τέλος πάντα τάττονται τὰ μερικὰ ἀγαθὰ. ἐν τῇ τάξει δὲ τοῦ παντός εἰσι τινὰ ἅπερ εἰσὶ πρὸς τὸ ἀπαλ-λάττειν τῶν βλαβερῶν ἃ δύνανται ἐξ ἄλλων τινῶν

¹ cf. Γ 6 p.1011b19-20.

² cf. I 7 p.1057b4-22?

προϊέναι, ὥς φανερόν ἐπὶ τῶν διδομένων τοῖς ζώοις ἐπὶ βοηθείᾳ ἑαυτῶν. γινώσκει ἄρα ὁ θεὸς καὶ τὰ τοιαῦτα τῶν βλαβερῶν· γινώσκει ἄρα καὶ τὰ κακά. <ὁ>τι ἐν ἡμῶν ἢ τῶν κακῶν γινώσις οὐδέποτε ψέγεται, καθ' ὅσον καθ' αὐτὴν γινώσις ἐστίν. ἦτοι τὴν περὶ τὸ κακὸν οὕσαν γινῶσιν, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός, καθὼς τῇ τῶν κακῶν γινώσκει πολλάκις τίς πρὸς τὰ πονηρὰ ἀποκλίνει. τοῦτο δὲ οὐκ ἔστιν ἐν τῷ θεῷ ὅτι ἀμετάβλητός ἐστιν, ὥς προαποδείνεται. οὐδὲν τοίνυν κωλύει τὸν θεὸν γινώσκειν τὰ κακά. τούτῳ δὲ συνάδει ὃ λέγεται ἐν τῷ τῆς σοφίας ὁγδόῳ ὅτι τὴν τοῦ θεοῦ σοφίαν οὐ νικᾷ ἡ κακία, καὶ ἐν τῷ ἐκκαιδεκάτῳ τῶν παροιμιῶν· ἄδης καὶ ἀπώλεια φανερά παρὰ κυρίῳ, καὶ ἐν ψαλμοῖς· αἱ ἀνομίαι μου ἀπὸ σοῦ οὐκ ἀπεκρύπτησαν, καὶ ἐν τῷ δεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ Ἰωβ· αὐτός οἶδε τὴν τῶν ἀνθρώπων ματαιότητα καὶ ὁρῶν τὴν ἀνομίαν οὐ κατανοεῖ¹.

(<K>ατὰ τῶν τῇ διηνεκῆς μαχομένων ἐγκρατεῖα)²

ὥσπερ δὲ κατὰ τῆς ἐν πτωχείᾳ τελειότητος, οὕτως καὶ κατὰ τοῦ τῆς ἐγκρατείας καλοῦ διεστραμμένοι τὸν νοῦν ἐλάλησαν ἄνθρωποι ὧν τοὺς λόγους λύειν οὐχ ἄλεπόν (sic). ἡ γὰρ Γένεσις τῷ εἶδει ὄλῳ ἀναγκαίως οὐ τῷ ἀτόμῳ. καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ἀνάγκη πάντας τοὺς ἀνθρώπους ὥς αὐτοὶ λέγουσι ταῖς τῆς γενέσεως
f. 31^v

ἐνεργείας σχολάζειν, ἀλλὰ τινὰς τούτων ἀπεχομένους ἄλλοις ὑπηρετήμασι προσανέχειν ὥς λόγου χάριν στρατεία ἢ θεωρία. ἔτι τὲ εἰ παρὰ τῆς θείας προνοίας δέδοται τῷ ἀνθρώπῳ πάντα τὰ τῷ εἶδει ἀναγκαῖα, οὐ μέντοι ἀνάγκη πάντα ἄνθρωπον πᾶσι τούτοις κεχρησθαι. δέδοται γὰρ καὶ μηχανὴ πρὸς τὸ οἰκοδομεῖν καὶ δύναμις πρὸς τὸ πολεμεῖν, οὐ μέντοι διὰ τοῦτο πάντας οἰκοδομεῖν ἀνάγκη ἢ στρατεύειν. ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τῶν πρὸς τὴν τῆς γενέσεως ἐνεργείαν δεδομένων μελῶν ἢ δυνάμεων, ἀλλ' οὐδὲ ἀνάγκη πάντας ἐγκρατεῦσθαι ᾧ εἴπετ' ἂν τὸ ἀνθρωπῆνον ἐκλιπεῖν γένος. εἰ γὰρ καὶ ὅσον πρὸς ἕκαστον βέλτιόν ἐστιν, ἀλλ' οὐ βέλτιον ἀνθρώπῳ τῷ πάντι καὶ πάντας εἶναι τοιούτους. βέλτιον γὰρ τινὶ οὐσίᾳ ἄσωμάτῳ εἶναι ἢ σωματικῇ, καὶ βελτίων ὁ ὀφθαλμός τοῦ ποδὸς ἐν τῷ τοῦ ζώου σώματι. ἀλλ' οὔτε τὸ πᾶν τέλειον ἂν ἦν ἐκ τῶν ἄσωμάτων οὐσιῶν μόνον, οὔτε τὸ ζῶον, εἰ μὴ καὶ ὀφθαλμοὺς εἶχε καὶ πόδας. οὕτω καὶ τῷ πλήθει τοῦ ἀνθρωπίνου γένους βέλτιον τοὺς

¹ cf. Sap. 7, 30; Prov. 15, 11; Ps. 68, 6; Job 11, 11

² mg.

μὲν ταῖς τῆς γενέσεως ἐνεργείαις προσέχειν, τοὺς δὲ ἀπέχεσθαι αὐτῶν καὶ τῇ θεωρίᾳ σχολάζειν. εἰ δὲ καὶ γίνεται τις¹ τῷ ἀνθρώπῳ ἐκ τῆς πρὸς τὰς ἐπιθυμίας μάχης, ἐπὶ τινα ὥραν ἐστὶν ὀλίγην καὶ αὐτὴν ἀγνοουμένην διὰ τὸ μὴ συγκατατίθεσθαι. ἡ δὲ φροντίς καὶ ὁ περισπασμὸς τῶν ἐν συζυγίᾳ συνεχῆς καὶ βίαία, καὶ τῶν μὲν αἱ ἐπιθυμίαι βίαιοι καὶ φορτικοὶ διὰ τὴν χρῆσιν τῶν ἡδονῶν, τῶν δὲ ἀσθενεῖς ὑπὸ ἐγκρατείας καὶ τῶν ἄλλων γυμνασίων. ὥπερ δὲ οὐ πάντῃ λυσιτελεῖ ἀπέχεσθαι γάμου, οὕτως οὐδ' ἐν παντὶ καί-
ρω, ἀλλ' ἢ διὰ τὴν ὀλιγότητα τῶν ἀνθρώπων ὡς ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς γε-
νέσεως, ἢ διὰ τὴν ὀλιγότητα τοῦ πιστοῦ λαοῦ ἐδέξασθε ποτε καὶ πλεόν
τῆς σαρκικῆς γενέσεως πληθυσμοῦ χάριν. ἐν δὲ τῇ καινῇ διαθήκῃ
τετήρηται ἡ περὶ τῆς διηνεκοῦς ἐγκρατείας ὑποθήκη, ὅτε ὁ πνευ-
ματικὸς λαὸς διὰ τῆς πνευματικῆς γενέσεως πολλαπλασιάζεται²

(<Ὁ>τι ὁ ἄνθρωπος ἀνευ τῆς χάριτος οὐ δύναται τῆς ἁμαρ-
τίας ἀπαλλαγῆναι)³

πολλὰ γὰρ ἄνθρωπος διὰ τῆς πρὸς θάνατον ἁμαρτίας τοῦ ἐσχάτου
τέλους ἀφίσταται², διὰ μόνης δὲ τῆς χάριτος εἰς τὸ ἐσχατον
τάττεται τέλος· διὰ μόνης ἄρα τῆς χάριτος δύναται τῆς ἁμαρτίας
ἀναστῆναι. <Ὁ>τι διὰ τοῦ περὶ θάνατον ἁμαρτήματος ὁ ἄνθρωπος
προσκορῶν τῷ θεῷ· τὸ δὲ πρόσκομμα διὰ τῆς ἀγάπης ἀναιρεῖται.
ἀδύνατον ἄρα τῆς πρὸς θάνατον ἁμαρτίας ἀναστῆναι τὸν ἄνθρωπον,
εἰ μὴ διὰ τῆς χάριτος δι' ἧς φιλία τις γίνεται
f. 32

μεταξὺ θεοῦ καὶ ἀνθρώπου. ἐντεῦθεν τὸ ἐν τῷ Ἑσαΐα· ἐγὼ εἰμι
ὁ ἐξαλείφων τὰς ἀνομίας <καὶ ἐν τοῖς ψαλμοῖς>³ ἀφῆκας τὰς ἀνο-
μίας τῷ λαῷ σου, ἐκάλυψας πάσας τὰς ἁμαρτίας⁴. <π>ρὸς γὰρ τὸ τὴν
τῆς ὁρθότητος ἔξιν ἐπανελθεῖν θείας χάριτος αὐτῶν

(<Ὁ>πως ὁ ἄνθρωπος ἁμαρτίας ἐλευθεροῦται)³

βοητεία δεῖ τῆς ἁμαρτίας ἀποπηδῆσαι πρότερον, δι' ἧς ἐξέκλινε
τῆς ὁρθότητος, οὐ μόνον τῇ βίῳθεν ἐνεργείᾳ πεπαυμένον δηλονότι
τοῦ ἁμαρτάνειν, ἀλλὰ καὶ τῇ θελήσει, τοῦτο δ' ἐστὶν ὅταν αὐτῷ
καὶ τοῦ γενομένου μεταμέλει καὶ τὸ μέλλον πρόσθῃται φυλάττεσθαι.
ἄλλως γὰρ οὐκ ἂν εἴη τὸ ἁμαρτάνειν ἐναντίον τῇ αὐτοῦ θελήσει,

1 <σχολῇ> ? 2 scripsi : πολλὰ γὰρ ἄνθρωπος διὰ τῆς πρὸς θάνα-
τον ἁμαρτίας τοῦ ἐσχάτου πλασιάζεται+ (alinea) τέλους ἀφίστα-
ται ms. 3 mg. 4 Is. 43, 25 Ps. 84, 3

εἰ μήτε ἀλγοίην μήτε βεβαίως προτίθοιτο φυλάττεσθαι τοῦ λοιποῦ. δεῖ δὲ τὴν θέλησιν διὰ τῶν ἐναντίων ἀποχωρῆσαι τῆς ἁμαρτίας τούτοις δι' ὧν ἐπὶ τὴν ἁμαρτίαν ἀπέκλινεν. ἀλλ' ἐκλινεν ἐφέσει καὶ ἡδονῇ τῇ περὶ τὰ αἰσθητὰ καὶ ἀποχωρήσει τοίνυν διὰ τινων ἀλγεινῶν οἷς λυπήσεται διὰ τὸ ἁμαρτεῖν. ὥς γὰρ δι' ἡδονῆς ἡ βούλησις ἐλκυσται πρὸς τὴν τῆς ἁμαρτίας συγκατάθεσιν, οὕτω διὰ τῶν κολάσεων εἰς τὸ τὴν ἁμαρτίαν βδελύττεσθαι βεβαιοῦται. <δ>τι ἀναγκαῖόν ἐστι πρὸς τὴν τῆς θείας ἀγαθότητος καὶ δικαιοσύνης φανέρωσιν καὶ τὴν αὐτοῦ τοῦ θεοῦ δόξαν ὑπὲρ τῆς ἁμαρτίας ἀποδίδοσθαι τιμωρίαν. καὶ ὥς ἐναντία τῇ ἐνθῆφ(?) καταστάσῃ¹ τάξει ἐποίει ὁ ἁμαρτάνων τοὺς νόμους τοῦ θεοῦ παραβαίνων, οὕτω τοῦτ' ἐν ἑαυτῷ ἀντιστήκει νῦν(?), τὸ κολάζον ἑαυτὸν ὑπὲρ οὗ πρότερον ἥμαρτεν. δηλον οὖν ἐντεῦθεν, ὅτι μετὰ τὸ διὰ τῆς χάριτος τυχεῖν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν καὶ πρὸς τὴν χάριν ἐπανελθεῖν ἐνοχος ἔτι τινὸς κολάσεως μένει κατὰ τὴν θείαν δικαιοσύνην ὑπὲρ τῆς πεπραγμένης ἁμαρτίας. ἦν δὲ κόλασιν εἰ ἐκουσίως ἑαυτὸν ἀπαιτοίη, λέγεται κατὰ τοῦτο πρὸς τὸν θεὸν διαλύεσθαι, καθόσον πόνη καὶ μόχθῳ ἔπεται τῇ θεόθεν καταστάσῃ τάξει ἑαυτὸν ὑπὲρ τῆς ἁμαρτίας κολάζων ἦν ἁμαρτῶν παρέβη τῇ ἰδίᾳ θελήσει ἐπόμενος. εἰ δὲ ἑαυτὸν ταύτην οὐκ ἀπαιτοίη τὴν δίκην, παρὰ θεοῦ ἡ κόλασις αὕτη ἐπαχθήσεται τῶν τῇ θείᾳ ὑποκειμένων προνοίᾳ ἀτάκτως μεῖναι μὴ δυναμένων. ἡ δὲ τιμωρία αὕτη διαλυτική μὲν μετὰ τῆς αἰρέσεως τοῦ πάσχοντος γινομένης, καθαρτική δὲ ἄλλου τιμωρουμένου καὶ ἐπανάγοντος. ἐντεῦθεν <ἐστὶν δ>² φησιν ὁ ἀπόστολος ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους πρώτῃ· εἰ γὰρ ἑαυτοὺς ἐκρίνομεν, οὐκ ἂν ἐκρινόμεθα· νῦν δὲ κρινόμενοι ὑπὸ κυρίου παιδεύομεθα, ἵνα μὴ σὺν τῷ

f. 32^v

κόσμῳ κατακριθῶμεν³. δυνατόν μέντοι τὴν τῆς ἁμαρτίας κατάγνωσιν καὶ τὴν πρὸς τὸν θεὸν τῆς διανοίας συνάφειαν οὕτως ἰσχυρὰν εἶναι τῷ ἐπιστρέφοντι ὥς μήδε μίας ἐναπομένειν κολάσεως ὀφειλήν. ἡ γὰρ μετὰ τὴν ἄφεσιν τῆς ἁμαρτίας τιμωρία πρὸς τοῦτ' ἐστὶν ἀναγκαῖα⁴ ὥστε τὴν διάνοιαν τε βεβαιωθῆναι καὶ ἐνιδρυθῆναι τῷ ἀγαθῷ πλεον τῷ διὰ τῆς κολάσεως σωφρονισθέντι. ἱατρεῖαι γὰρ τινές εἰσιν αἱ κολάσεις καὶ ἵν' ἡ τῆς δικαιοσύνης φυλάττεσθαι τάξις τοῦ ἁμαρτόντος δίκην ὑπερέχοντος. ἡ δὲ πρὸς τὸν θεὸν

1 scripsi: καταστάς ms. 2 mg. 3 I Cor. 11, 31 4 scripsi: ἀναγκαίως ms.

ἀγάπη ἀρκεῖ τὴν τοῦ ἀνθρώπου διάνοιαν ἐν τῷ ἀγαθῷ βεβαιῶσαι, ἰδίως εἰ καὶ σφόδρα εἴη. ὁμοίως δὲ καὶ ἡ τῆς ἁμαρτίας κατάγνωσις ἐπιτεταμένη οὕσα μεγάλην ὀδύνην ἐπάγει. ὅθεν διὰ τὴν τῆς ἀγάπης τοῦ θεοῦ σφοδρότητα καὶ τῆς παρελθούσης ἁμαρτίας το μῖσος τὸ τῆς διαλυτικῆς ἢ καθαρτικῆς τιμωρίας ἀναγκαῖον ἐκβάλλεται. καὶ εἰ μὴ τοιαύτη ἡ ἐκείνων εἴη σφοδρότης ὥστε τὴν τιμωρίαν παντελῶς ἐκβαλεῖν, ὅμως ὅσῳ σφοδρότερον δὴ τοῦτο τοσοῦτον ἔλαττον τιμωρίας ἀρκέσει. ἃ δὲ διὰ τῶν φίλων ποιοῦμεν δι' ἡμῶν αὐτῶν δοκοῦμεν ποιεῖν. ἡ γὰρ φιλία καὶ μάλιστα ἡ τῆς ἀγάπης ἐκ τῶν δύο ποιεῖ ἐν διὰ τῆς διαθέσεως, καὶ διὰ τοῦτο ὥσπερ δι' ἑαυτοῦ τις οὕτω καὶ δι' ἄλλου δύναται ἀπολογήσασθαι τῷ θεῷ, ἔξαιρετῶς ὅταν καὶ ἀνάγκη ᾖ, καὶ εἴς ὑπὲρ ἑτέρου διαλύεσθαι δύναται ὅταν ἐκότερον ἐν ἀγάπῃ ᾖ. ἐντεῦθεν ἐστὶν ὃ φησιν ὁ ἀπόστολος· ἀλλήλων τὰ βάρη βαστάζετε, καὶ οὕτως ἀναπληρώσατε τὸν νόμον τοῦ Χριστοῦ¹.

<Ο>τι οὐκ εἰσὶν αἵτια τῶν ἀνθρωπίνων ἐνεργειῶν τὰ οὐράνια σώματα. εἰς μὲν γὰρ τὰ σώματα ἀντικρυς δρῶσι καὶ καθ' αὐτά, εἰς δὲ τὰς τῆς ψυχῆς δυνάμεις ἀντικρυς μὲν ἀλλὰ κατασυμβεβηκός, αἱ εἰσὶν ὀργάνων σωματικῶν ἐντελέχειαι. ἀνάγκη γὰρ τὰς ἐνεργείας τῶν τοιαύτων δυνάμεων κωλύεσθαι τῶν ὀργάνων ἐμποδιζομένων, ὥσπερ ὀφθαλμός παραχθεὶς οὐ καλῶς ὁρᾷ, εἰς δὲ τὸν νοῦν καὶ τὴν θέλησιν, ἐπεὶ οὐκ εἰσὶ δυνάμεις ὀργάνοις σωματικοῖς προσδεδεμέναι, οὐ δρῶσιν οὔτε καθ' αὐτά οὔτε ἀντικρυς, ὅθεν οὐδ' εἰσὶν ἐξ ἀνάγκης αἵτια τῶν ἀνθρωπίνων αἰρέσεων καὶ ἐνεργειῶν. ἡ εἴπετ' ἂν ὁρμῇ φυσικῇ τὸν ἀνθρώπον ἐνεργεῖν ὥς τὰ λοιπὰ ζῶα καὶ μὴ εἶναι αὐτεξούσιον ἀλλ' ὠρισμένως ἐνεργεῖν ὥσπερ τὰ ἄλλα φυσικά· ἃ ψευδῇ εἰσιν. κατασυμ-

f. 33

βεβηκός μέντοι δρῶσιν καὶ εἰς τὸν νοῦν καὶ τὴν θέλησιν καθόσον λαμβάνουσι ταῦτα τρόπον τινὰ παρὰ τῶν ταπεινοτέρων δυνάμεων τῶν σωματικοῖς ὀργάνοις προσδεδεμένων. καὶ μᾶλλον μὲν ὁ νοῦς ἐκ τούτων λαμβάνει ὅθεν τί καὶ κωλυομένων ἡ νοερά ἐνέργεια ὥς εἴρηται ἐμποδίζεται, ἥττον δὲ ἡ θέλησις. εἰ γὰρ καὶ τὰ ἐν τῷ θυμικῷ ἔχουσι τινὰ δυνάμιν πρὸς τὸ κινεῖν τὴν θέλησιν, ἀλλ' ἐν τῇ ἐξουσίᾳ τῆς θελήσεως κείται ἔπεσθαι ἢ ἀνθίστασθαι τοῖς πάθεσιν, ἡ δὲ θέλησις ἐστὶ προσεχῆς αἰτία τῶν ἀνθρωπίνων ἐνεργειῶν ἐφ'

ἦν ἦττον ἢ δρᾶσις ἀφικνεῖται τῶν οὐρανίων σωμάτων ἢ τὰς ταπεινοτέρας ματαβάλλουσα δυνάμεις. <Ι>στέον δὲ ὡς οἱ πλείους τῶν ἀνθρώπων ἔπονται τοῖς πάθεσιν καὶ ὀλίγοι εἰσὶν οἱ αὐτοῖς ἀντιστάμενοι. καὶ διὰ τοῦτο οἱ ἀστρολόγοι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀληθῆ προαγορεύουσιν, καὶ μάλιστα κοινώτερον, οὐ μέντοι δίκῃς· οὐδὲν γὰρ κωλύει τινὰ τῶν ἀνθρώπων διὰ τοῦ αὐτεξουσίου ἀνθίστασθαι τοῖς πάθεσιν πρὸς ἃ αἱ δράσεις ἐκείναι τῶν οὐρανίων ἰσχύουσιν, ὅθεν καὶ οἱ ἀστρολόγοι φασὶν ὡς ὁ σοφὸς ἀρχεῖ τῶν ἀστρων, καθῶσον δηλονότι καὶ τῶν ἰδίων παθῶν.

(<Π>ερὶ εἰμαρμένης)

<Ο>τι οὐ πάντα τὰ τῶν οὐρανίων ἀποτελέσματα ἐξ ἀνάγκης ἀποβαίνουσιν. εἰσὶ γὰρ αἷτια τῶν ἐνταῦθα ἀποτελεσμάτων μεριτευόντων τῶν ἐν τοῖς ὑποκάτω μερικῶν αἰτίων, ἅπερ ὡς ἐπ' ἑλαττον ἀσθενεῖν δυνατόν. καὶ διὰ τοῦτο ἡ τῆς ὕλης παχύτης ἢ ψυχρότης ἢ θερμότης ἢ ἄλλη τίς τοιαύτη διάθεσις δύναται κωλύειν τὸ τοῦ οὐρανοῦ σώματος ἀποτέλεσμα, ὥσπερ ἡ τοπικὴ διάθεσις κωλύει τὸν ἥλιον ἐν τῇ Δακίᾳ καὶ Αἰθιοπίᾳ. εἰ δὲ καὶ τὸ αἷτιον τὸ κωλύον ἀποτελέσμα τινος αἰτίας ὡς εἰς αἷτιον ἀνάγεται οὐράνιον τι σῶμα, ἢ συνδρομή μέντοι τῶν βελτιόνων αἰτίων κατὰ συμβεβηκὸς οὔσα οὐκ ἀνάγεται εἰς αἷτιαν τινὰ τῶν οὐρανίων σωμάτων. ἀπλῶς γὰρ οὐδ' ἐστὶν αἷτια τοῦ κατὰ συμβεβηκὸς ὄντος, ἐπεὶ οὐδ' ἀληθῶς ἐστὶν ὄν, μὴ κατὰ ἀλήθειαν ἔν ὄν. τὸ γὰρ λευκὸν μουσικὸν οὐκ ἔχει αἷτιαν, εἰ καὶ χωρὶς τὸ λευκὸν ἔχει καὶ τὸ μουσικὸν ἰδίαν αἷτιαν. ὅτι δὲ καὶ ἐν οἷς ἡ ἐνέργεια τῆς ἀνθρωπίνης ἐκτείνεται θελήσεως οὐκ ἐξ ἀνάγκης ἀποτελοῦσι τὰ οὐράνια διὰ τὸ μὴ ἐξ ἀνάγκης ἔπεσθαι τὴν θέλησιν ταῖς ἐκείθεν ἐγγινομέναις τῇ σωματικῇ φύσει καὶ διαθέσει ῥοπαῖς, εἴρηται. <Θ> τι ἐστὶ τὴν ἢ εἰμαρμένη. τινὲς γὰρ τὰ ἐνταῦθα ἀπὸ τύχης

f. 33^v

ἢ ταῦτομάτου γινόμενα εἰς μηδεμίαν αἷτιαν ὑψηλοτέραν ἀνῆγον, τινὲς δὲ αἷτιαν τούτων ἔθεντο τὰ οὐράνια σώματα. ἐκάτεροι δὲ φαύλως ἐδόξασαν. τὸ δ' ἀληθές ἐστὶ ὅτι εἷς τινα καὶ ταῦτα αἷτιαν ἀνάγονται τάττουσαν καὶ διὰ νοῦ ἐνεργοῦσαν ἢ ἐστὶν ὁ θεός. μόνος γὰρ ὁ θεὸς μεταβάλλειν ἔχει τὴν ἀνθρωπίνην θέλησιν, καὶ ταῦτα ἐκείνῳ μόνῳ ἀποδοτέα ἢ τάξις τῶν ἀνθρωπίνων ἐνεργειῶν. οὐδὲν δὲ ἀδύνατον τὸ ἐνταῦθα τυχαῖον δοκοῦν καὶ παρὰ σκοπὸν καθ'

αὐτὸ καὶ κατὰ σκοπὸν εἶναι τοῦ πρώτου ποιούντος. ὥσπερ δυὸ δοῦ-
λων εἰς τὸν αὐτὸν συνδρομῇ τόπον οὐκ εἰδόντων ὅτι κελεύονται,
ἀγνοοῦντος ἑκατέρου περὶ τοῦ ἑτέρου, κατὰ σκοπὸν ἐστὶ τοῦ πεπομ-
φότος δεσπότου, οὕτω καὶ τὰ κατὰ συμβεβηκὸς συνερχόμενα ἢ ἐν
τοῖς φυσικοῖς ἢ ἐν τοῖς ἀνθρωπίνοις εἰς τὴν θείαν ἀνάγονται πρό-
νοιαν. οὐδὲν γὰρ κωλύει τὸ κατὰ συμβεβηκὸς εἶναι καὶ ὃν ὥς ἐν ὑφ’
ἑτέρου ληφθῆναι νοῦ ἀπλῶς, ὥς τὸ τὸν τάφον ὁρύττοντα θησαυρὸν
εὐρήσκειν ὥς δὲ δύνασθαι νοεῖσθαι τοῦτο οὕτω δὴ καὶ ποιεῖσθαι.
καὶ ἄνθρωπος γὰρ εἰδὼς οὐ κέκρυπται θησαυρὸς ἀναγκάσει ἂν τινα
ἀγροῖκον τάφον ὁρύττειν ἀγνοοῦντα ὅτι χάριν τοῦ τυχεῖν θησαυροῦ.
εἰ οὖν ἀνθρώπῳ καὶ νοεῖν ταῦτα καὶ ποιεῖν ἀμηγέπη οὐκ ἀδύνατα
σχολῇ τε τῇ πρώτῃ πάντων αἰτίᾳ, οὕτω τοίνυν καθόσον τὰ ἐνταῦθα
πάντα τῇ θείᾳ πρόνοίᾳ ὑπόκεινται ὥσπερ δι’ αὐτῆς προδιαταττόμε-
να καὶ εἰρόμενα καὶ ὥς αὐ εἰ προλεγόμενα δυνατόν ὑποτίθεσθαι εἰ-
μαρμένην. φεύγουσι δὲ οἱ διδάσκαλοι τοῦνομα διὰ τοὺς μεθέλκον-
τας αὐτὸ ἐπὶ τὴν τῶν ἄστρων δύναμιν. ὁ θεὸς Αὐγουστῖνος φησὶν¹
εἰ τις τῇ εἰμαρμένῃ τὰ ἀνθρώπινα ἀποδίδωσιν ὅτι καὶ αὐτὴν τὴν
τοῦ θεοῦ βούλησιν ἢ δύναμιν τῷ τῆς εἰμαρμένης ὀνόματι καλεῖ,
τῆς μὲν δόξης ἐχέσθω τὴν δὲ γλῶτταν σωφρονιζέσθω.

<“Ο>τι οὐ δρῶσιν εἰς τοὺς δαίμονας τὰ οὐράνια σώματα· ὑψηλότερα
γὰρ εἰσιν αὐτῶν τῇ τάξει τῆς φύσεως, τὸ δὲ ποιοῦν τοῦ πάσχοντός
ἐστὶν ὑψηλότερον. εἰ δὲ κατὰ τινος τῆς σελήνης αὐξήσεις ἐνοχλεῖν
εἰώθασιν τοῖς ἀνθρώποις, πρῶτον μὲν ἵνα διαβάλλωσι τὸ κτίσμα
τοῦ θεοῦ τοῦτο ποιοῦσι, δεύτερον ὥς κατανοοῦντες τὰς τῶν σωμά-
των ἐπιτηδειότητάς πρὸς ἃ σκοποῦσιν αὐτοὶ ἀποτελέσματα οὐ δυνά-
μενοι ἐνεργεῖν ἄνευ τῆς μεσιτείας τῶν φυσικῶν δυνάμεων. ὁ δὲ ἐγ-
κέ-

f. 34

φαλος πάντων τῶν μορίων ὑγρότατος ὢν ὑπόκειται τῇ τῆς σελήνης
ἐνεργείᾳ πεφυκυῖα κατὰ τὴν ἑαυτῆς ἰδιότητα κινεῖν τὸν χυμόν. ἐν
δὲ τῷ ἐγκεφάλῳ αἱ ζωτικαὶ δυνάμεις ἐπιτελοῦνται καὶ διὰ τοῦτο
κατὰ τινος ὀρισμένης τῆς σελήνης αὐξήσεως τὴν φαντασίαν ταρατ-
τουσιν, ὅταν τὸν ἐγκέφαλον πρὸς τοῦτ’ ἐπιτήδειον θεωροῦσι. πα-
ραγίνονται τε καλούμενοι ἐν ὀρισμέναις συναστρίαις, πρῶτον μὲν
ἵνα πλανῶσι τοὺς ἀνθρώπους περὶ τοιαύτης τῶν ἄστρων δυνάμεως,
δεύτερον ὅτι τότε ὁρῶσιν τὴν σωματικὴν ὕλην μᾶλλον διακειμένην
πρὸς ἃ καλοῦνται ἀποτελέσματα. τρέφονται τε διαφόροις γένεσι λί-

θων βοτανῶν ξύλων ζώων ἐπῶν ῥυθμῶν, οὐχ ὥς τὰ ζῶα ταῖς τροφαῖς ἀλλ' ὥπερ πνεύματα σημείοις καθόσον δίδονται ταῦτα τούτοις εἰς σημεῖον τῆς θείας τιμῆς ἧς ὀρέγονται.

<O>τι ἡ ἁδομένη γίνεται βασκανία. ἡ γὰρ ἰσχυρά τῆς ψυχῆς φαντασία μεταβάλλει τὸ ψυχικὸν πνεῦμα καὶ ἡ μεταβολὴ αὕτη μάλιστα γίνεται ἐν ὀφθαλμοῖς ἐφ' οὓς ὥς λεπτοτέρους ἀφικνεῖται τὸ πνεῦμα. οἱ δ' ὀφθαλμοὶ μολύνουσι τὸν συνεχῆ ἀέρα μέχρις ὠρισμένου διαστήματος, ὃν τρόπον καὶ τὰ κάτοπτρα νέα ὄντα καὶ καθαρὰ ἐφέλκονται τινὰ κηλίδα ἐκ τῆς ὀψεως τῶν ἐν τοῖς καταμηνίοις οὐσῶν γυναικῶν, ὥς Ἀριστοτέλει δοκεῖ ἐν τῷ περὶ ὕπνου καὶ ἐγρηγόρσεως¹. ὅταν οὖν τις ψυχὴ ἐπὶ πονηρίας οὕτως σφοδρῶς κωηθῇ ὃ μάλιστα ταῖς γραυσὶ συμβαίνει, γίνεται ἡ ὀψις δηλητηριώδης διὰ ταῦτα καὶ βλαβερὰ καὶ μάλιστα παισὶν ἀπαλὸν ἔχουσι τὸ σῶμα καὶ ῥαδίως τῶν δράσεων δεκτικόν. δυνατόν δὲ καὶ συγχωρήσει θεοῦ ἢ τινος λανθανούσης ἐνεργείας δαιμόνων συνεργούσης μεθ' ὧν αἱ γραῖαι τινὰς ἔχουσι πίστεις τοιαῦτα γινέσθαι.

(<K>ατὰ τίναν τρόπον ἡ νοερὰ οὐσία δύναται σῶματι ἐνωθῆναι)²

<E>πεὶ τοίνυν προαποδέδεικται τὴν νοερὰν οὐσίαν μὴ εἶναι σῶμα μήτε δυνάμιν τινὰ σώματος ἡρτημένην, ὑπολείπεται ζητῆσαι πότερον οὐσία τις νοερὰ δύναται σῶματι ἐνωθῆναι. ἔστι δὲ πρῶτον φανερόν ὅτι ἡ νοερὰ οὐσία οὐ δύναται σῶματι ἐνωθῆναι κατὰ τρόπον μίξεως· τὰ γὰρ μιγνύμενα ἀνάγκη ἀλλοιωθῆναι πρὸς ἀλλήλα, ὥπερ ἐν ἐκείνοις μόνοις συμβαίνει ὧν ἔστιν ἡ αὐτὴ ὕλη ἅτινα δύναται πρὸς ἀλλήλα καὶ δραστικά εἶναι καὶ παθητικά· αἱ δὲ νοεραὶ οὐσὶαι

f. 34^v

οὐ κοινωνοῦσι κατὰ τὴν ὕλην τοῖς σωματικοῖς· εἰσὶ γὰρ αἰῶλοι ὥσπερ ἀποδέδεικται· οὐκ ἄρα μίγνυνται σώμασιν. ἔτι τὰ μιγνύμενα τῆς μίξεως ἤδη γενομένης οὐ μένουσιν ἐνεργεῖα, ἀλλὰ δυνάμει μόνον· εἰ γὰρ ἔμενον ἐνεργεῖα, οὐκ ἂν ἦν μίξεις. ἀλλὰ σύγχυσις μόνον ὅθεν τὸ μεμιγμένον ἐκ τῶν στοιχείων σῶμα οὐδὲν αὐτῶν ἐστι. τοῦτο δὲ ἀδύνατόν ἐστι συμβῆναι ταῖς νοεραῖς οὐσίαις· εἰσὶ γὰρ ἀφθαρτοὶ ὥς προαποδέδεικται· οὐκ ἄρα δυνατόν τὴν νοερὰν οὐσίαν σῶματι ἐνωθῆναι κατὰ τρόπον μίξεως. ὁμοίως δὲ φανερόν ὅτι ἡ νοερὰ οὐσία οὐ δύναται ἐνωθῆναι σῶματι κατὰ τρόπον ἀφῆς οἰκείως ληφθέντος· ἡ γὰρ ἀφῆ μόνων τῶν σωμάτων ἐστίν· ἀπτόμενα

γάρ εἰσιν ὧν τὰ ἔσχατα ἔν ὧς σημεῖα ἢ γραμμαὶ ἢ ἐπιφάνειαι ἀ-
τινὰ εἰσιν ἔσχατα σωμάτων. οὐκ ἄρα κατ' ἐπαφήν ἢ νοερὰ οὐσία
δύναται ἐνωθῆναι σώματι. ἐκ τούτου δὲ λοιπὸν ὅτι μὴ δὲ κατὰ
συνέχειαν ἢ σύνθεσιν ἢ συνάθροισιν τῆς νοερᾶς οὐσίας καὶ τοῦ
σώματος ἔν δυνατόν γενέσθαι· πάντα γάρ ταῦτα ἀφῆς ἀνευ οὐ δύνα-
ται εἶναι. ἔστι μέντοι τις τρόπος ἀφῆς ᾧ ἢ νοερὰ οὐσία δύναται
ἐνοῦσθαι σώματι· τὰ γάρ φυσικὰ σώματα τῷ ἄπτεσθαι ἀλληλα ἄλλοι-
οῦσι καὶ οὕτως ἀλλήλοις ἐνοῦνται, οὐ μόνον κατὰ τὰ τῆς ποσότη-
τος ἔσχατα, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ὁμοιότητα τῆς ποιότητος ἢ τοῦ
εἶδους, ὅταν τὸ ἄλλοιοῦν τὸ ἑαυτοῦ εἶδος ἐντίθῃσι τῷ ἄλλοιου-
μένῳ. ἀλλ' αἰ θεωρουμένων μόνον τῶν ἐσχάτων τῆς ποσότητος ἀ-
νάγκη ἐν πᾶσι τοῦ ἐνὸς πρὸς θάτερον εὐρίσκεισθαι τὴν ἀφήν. ὁμως
εἰ σκοπῶμεν τὴν ἐνέργειαν καὶ τὸ πάθος εὐρεθῆσονται τινὰ ἀπτό-
μενα μόνον ὄντα, τινὰ δὲ ἀπτὰ μόνον· τὰ γὰρ οὐράνια σώματα ἄπ-
τονται μὲν κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον τῶν στοιχειακῶν σωμάτων καθό-
σον αὐτὰ ἄλλοιοῦσιν, οὐ πάσχουσι δὲ τοῦθ' ὑπ' αὐτῶν, ἐπεὶ ὑπὸ
τούτων ἐκεῖνα οὐ πάσχουσι. εἰ τοίνυν εἰσὶ τινὰ ἀπτόμενα ἄτινα
τοῖς ἐσχάτοις τῆς ποσότητος οὐχ ἄπτονται, οὐδὲν ἦττον ῥηθήσονται
ἄπτεσθαι καθόσον δρῶσι, καθ' ὃν τρόπον φαμέν τι λυποῦν ἡ-
μῶν ἄπτεσθαι κατὰ τοῦτον τοίνυν τοῦ ἄπτεσθαι τρόπον δυνατόν
ἐνοῦσθαι σώματι τὴν νοερὰν οὐσίαν

f. 35

κατ' ἐπαφήν· δρῶσι γὰρ αἱ νοεραὶ οὐσῖαι εἰς τὰ σώματα καὶ κι-
νοῦσιν αὐτὰ αἰετοὶ οὔσαι καὶ μᾶλλον ἐνεργεῖα ὑφessestῶσαι. αὕτη δὲ
ἢ ἀφή οὐκ ἔστι ποσότητος ἀλλὰ δυνάμεως. ὅθεν τρισὶν αὕτῃ ἢ ἀφή
διαφέρει τῆς σωματικῆς· πρῶτῳ μὲν ὅτι ταύτῃ τῇ ἀφῇ τὸ ἀδιαίρε-
τον ἄπτεσθαι δύναται τοῦ διαιρετοῦ, ὅπερ ἐν τῇ σωματικῇ ἀφῇ συμ-
βαίνειν οὐ δύναται· τοῦ γὰρ ἀδιαιρέτου οὐ δύναται τι ἀψασθαι
σημεῖον· ἢ δὲ νοερὰ οὐσία, εἰ καὶ ἀδιαίρετός ἐστι, δύναται ἀπ-
τεσθαι τῆς διαιρετικῆς ποσότητος καθόσον δρᾷ εἰς αὐτήν. ἄλλω
γὰρ τρόπῳ ἐστὶν ἀδιαίρετον τὸ σημεῖον, καὶ ἄλλω ἢ νοερὰ οὐσία.
τὸ μὲν σημεῖον ὥς ὅρος ποσοῦ καὶ διὰ τοῦτο ἔχει καὶ θέσιν ὀρι-
σμένην ἐν τῷ συνέχεϊ οὐτινος ἐπέκεινα παρεξίεναι οὐ δύναται, ἢ
δὲ νοερὰ οὐσία ἀδιαίρετός ἐστὶν ὥσπερ ἐκτὸς τοῦ τῆς ποσότητος
γένους οὔσα ὅθεν ἐν τῷ ἄπτεσθαι οὐ[χ] <δύναται> ὀρίζεσθαι ἐν
τῷ ταύτης διαιρετῷ κατὰ ποσότητα. δευτέρῳ δὲ ὅτι ἢ ἀφή τῆς πο-
σότητος κατὰ τὰ ἔσχατα μόνον ἐστὶν, ἢ δὲ ἀφή τῆς δυνάμεως καθ'
ὅλον οὐ ἄπτεται· οὕτω γὰρ ὑπομένει τὴν ἀφήν καθὸ πάσχει καὶ κι-

νεῖται. τοῦτο δὲ γίνεται καθόσον ἐστὶν ἐν δυνάμει· δυνάμει δὲ ἐστὶ καθόλου καὶ οὐ κατὰ τὰ ἔσχατα τοῦ ὅλου. ἔξ οὗ φανερά καὶ ἡ τρίτη διαφορά· ὅτι ἐν τῇ τῆς ποσότητος ἀφῇ ἥτις κατὰ τὰ ἄκρα γίνεται ἀνάγκη εἶναι τὸ ἀπτόμενον ἔξωθεν ἐκείνου οὗ ἄπτεται καὶ οὐ δύναται χωρεῖν δι' αὐτοῦ, ἀλλὰ κωλύεται ὑπ' αὐτοῦ. ἡ δὲ τῆς δυνάμεως ἀφῇ ἥτις ταῖς νοεραῖς οὐσίαις ἀρμόζει, τῶν ἐνδον οὔσα, ποιεῖ τὴν ἀπτομένην οὐσίαν ἐνδον εἶναι ἐκείνου οὗ ἄπτεται καὶ χωροῦσαν δι' αὐτοῦ ἄνευ κωλύματος. οὕτω τοίνυν ἡ νοερά οὐσία δύναται σῶματι ἐνοῦσθαι κατὰ δυνάμεως ἐπαφήν. τὰ δὲ ἐνούμενα κατὰ τὴν τοιαύτην ἀφήν οὐκ εἰσὶν ἐν ἀπλῶς· εἰσὶ γὰρ ἐν τῷ ποι-εῖν καὶ πάσχειν, ὅπερ οὐκ ἐστὶν ἐν ἀπλῶς· οὕτω γὰρ τοι λέγεται ἐν ὥπερ καὶ ὄν. εἶναι δὲ ποιοῦν οὐ σημαίνει ἐν ἀπλῶς, ὅθεν οὐδὲ τὸ ἐν ἐν τῷ ποιεῖν ἐστὶν εἶναι ἐν ἀπλῶς. ἔν δὲ ἀπλῶς τρι-χῶς λέγεται, ἢ ὡς ἀδιαίρετον ἢ ὡς συνεχές ἢ ὥπερ τὸ τῷ λόγῳ ἔν. ἐκ δὲ τῆς νοεραῖς οὐσίας καὶ τοῦ σώματος οὐ δύναται γίνεσθαι ἐν ὥπερ ἀδιαίρετον· ἀνάγκη γὰρ ἐκεῖνο σύνθετον εἶναι ἐκ δυοῖν, οὔτε ὡς τὸ συνεχές ἐπεὶ τὰ μέρη τοῦ συνεχοῦς ποσὰ εἰσι. καταλείπεται τοίνυν ζητῆσαι πότερον

f. 35^v

ἐκ τῆς νοεραῖς οὐσίας καὶ σώματος δύναται γενέσθαι ἐν ὥπερ τὸ τῷ λόγῳ ἔν. ἐκ δύο δὲ μενόντων οὐ γίνεται τῷ λόγῳ ἔν, εἰ μὴ ὥπερ ἔξ οὐσιώδους εἶδους καὶ ὕλης· ἔξ ὑποκειμένου γὰρ καὶ συμ-βεβηκότος οὐ γίνεται λόγῳ ἔν· οὐ γὰρ ἐστὶν ὁ αὐτὸς λόγος ἀνθρώ-που τε καὶ λευκοῦ. τοῦτο τοίνυν ζητεῖν καταλείπεται· πότερον ἡ νοερά οὐσία σώματος τινος οὐσιῶδες εἶδος δύναται εἶναι. φαί-νεται δὲ λογικῶς θεωροῦσι τοῦτο ἀδύνατον εἶναι· ἐκ δυοῖν γὰρ οὐσιῶν ἐνεργείᾳ οὐσῶν οὐ δύναται τι γενέσθαι ἔν· ἡ γὰρ ἐκάστου ἐνέργειά ἐστὶν ἢ τοῦ ἑτέρου χωρίζεται. ἡ δὲ νοερά οὐσία οὐσία ἐστὶν ἐνεργείᾳ ὑφεστῶσα ὡς ἐκ τῶν προειρημένων δοκεῖ, ὁμοίως δὲ καὶ τὸ σῶμα. οὐκ ἄρα δύναται τι γίνεσθαι ἔν, ὡς εἰσιν, ἐκ τῆς νοεραῖς οὐσίας καὶ σώματος. ἔτι τὸ εἶδος καὶ ἡ ὕλη ἐν τῷ αὐτῷ περιέχονται γένει· πᾶν γὰρ γένος δυνάμει καὶ ἐνεργείᾳ δι-αιρεῖται· ἡ δὲ νοερά οὐσία καὶ τὸ σῶμα διάφορά εἰσι γένη· οὐκ ἄρα δυνατόν δοκεῖ θάτερον εἶδος εἶναι θατέρου. ἔτι πᾶν ὅ-τινος τὸ εἶναι ἐν ὕλῃ εἰσὶν ὕλικόν εἶναι ἀνάγκη. ἀλλ' εἰ νοερά οὐσία εἶδος ἐστὶ σώματος, ἀνάγκη τὸ εἶναι αὐτῆς ἐν ὕλῃ εἶναι σωματικῇ· τὸ γὰρ εἶναι τοῦ εἶδους οὐκ ἐστὶ χωρὶς τοῦ εἶναι τῆς ὕλης· ἔπεται τοίνυν τὴν νοεράν οὐσίαν μὴ εἶναι ἄϋλον, ὡς προ-

αποδέδεικται. ἔτι ἀδύνατόν ἐστιν οὐτινος τὸ εἶναι ἐν σώματι ἐστι σώματος εἶναι κεχωρισμένον. ὁ δὲ νοῦς ὑπὸ τῶν φιλοσόφων δείκνυται χωριστὸς ὦν τοῦ σώματος, καὶ ὅτι σῶμά ἐστιν οὔτε δύναμις ἐν σώματι. οὐκ ἄρα ἡ νοερά οὐσία εἰδὸς ἐστι σώματος· οὐτῷ γὰρ ἂν τὸ εἶναι αὐτῆς ἦν ἐν σώματι. ἔτι οὐτινος τὸ εἶναι κοινόν ἐστι τῷ σώματι ἀνάγκη καὶ τὴν ἐνέργειαν κοινὴν εἶναι· ἕκαστον γὰρ ἐνεργεῖ καθὼς ἐστὶν ὄν. ἀλλ' οὐδὲ ἡ ἐνεργητικὴ δύναμις τοῦ πράγματος δύναται εἶναι ὑψηλοτέρα τῆς οὐσίας αὐτοῦ, ἐπεὶ ἡ δύναμις ταῖς ἀρχαῖς τῆς οὐσίας ἔπεται. εἰ δὲ ἡ νοερά οὐσία εἰδὸς ἐστι σώματος ἀνάγκη τὸ εἶναι αὐτῆς αὐτῇ καὶ τῷ σώματι εἶναι κοινόν· ἐκ γὰρ τῆς ὕλης καὶ τοῦ εἰδους γίνεται τι ἔν ἀπλῶς, ὅπερ ἐστὶν ἔν κατὰ τὸ εἶναι. ἔσται τοίνυν καὶ ἡ ἐνέργεια τῆς νοεράς οὐσίας κοινὴ τῷ σώματι καὶ ἡ δύναμις αὐτῆς δύναμις ἐν σώματι, ὅπερ ἐκ τῶν προειρημένων φανερόν εἶναι ἀδύνατον.

<Θ>έσις τοῦ Πλάτωνος περὶ τῆς ἐνώσεως τῆς ψυχῆς πρὸς τὸ σῶμα.

f. 36

<Ε>κ τούτων τοίνυν καὶ τῶν τοιούτων λόγων τινὲς κινηθέντες εἵπον μηδεμίαν νοεράν οὐσίαν δυνατόν εἶδος σώματος εἶναι. ἀλλ' ἐπεὶ τῇ τοιαύτῃ θέσει αὐτὴ ἡ τοῦ ἀνθρώπου φύσις ἀντιλέγειν ἐδόκει, ὃς ἐκ ψυχῆς νοεράς καὶ σώματος σύνθετος εἶναι δοκεῖ, δοῦς τινὰς ἐξεῦρον δι' ὧν τὴν τοῦ ἀνθρώπου σώσουσι φύσιν. Πλάτων τοίνυν καὶ οἱ τούτῳ ἀκόλουθοι ὑπέθεντο τὴν νοεράν ψυχὴν μὴ ἐνοῦσθαι τῷ σώματι ὥς εἶδος ὕλη, ἀλλὰ μόνον ὥπερ ὁ κινῶν τῷ κινουμένῳ λέγων τὴν ψυχὴν εἶναι ἐν τῷ σώματι ὥπερ τὸν ναύτην [τὴν] ἐν τῇ νήϊ, καὶ οὕτως ἡ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος ἐνώσεις οὐκ ἐστὶν εἰ μὴ κατὰ δυνάμειν ἐπαφὴν, περὶ οὗ προεῖρηται. τοῦτο δὲ αἰτοπον εἰσὶν εἶναι· κατὰ γὰρ τὴν προειρημένην ἐπαφὴν οὐ γίνεται ἔν τι ἀπλῶς ὥς δέδεικται, ἐκ δὲ τῆς ἐνώσεως τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος γίνεται ἔν. καταλείπεται τοίνυν τὸν ἀνθρώπον μὴ εἶναι ἔν ἀπλῶς καὶ κατὰ τὰ ἀκόλουθον, μὴ δὲ ὄν, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκὸς ὄν. πρὸς τὸ φυλάξασθαι τοίνυν τοῦτο ὁ Πλάτων ὑπέθετο τὸν ἀνθρώπον μὴ συγκεῖσθαι ἐκ σώματος καὶ ψυχῆς, ἀλλ' αὐτὴν τὴν ψυχὴν χρωμένην σώματι ἀνθρώπον εἶναι, ὥπερ ὁ Πέτρος οὐκ ἐστὶ τί σύνθετον ἐξ ἀνθρώπου καὶ ἱματίου, ἀλλ' ἀνθρώπος χρώμενος ἱματίῳ. τοῦτο δὲ δείκνυται ἀδύνατον εἶναι· ὁ γὰρ ἀνθρώπος καὶ τὸ ζῆλον αἰσθητὰ τινὰ εἰσὶ καὶ φυσικά. τοῦτο δὲ οὐκ ἂν ἦν, εἰ καὶ τὸ σῶμα καὶ τὰ μέρη αὐτοῦ οὐκ ἦσαν ἐκ τῆς τοῦ ἀνθρώ-

που καὶ τοῦ ζώου οὐσίας, ἀλλ' ἡ οὐσία ἐκατέρου ἦν ἡ ψυχὴ κατὰ τὴν προειρημένην θέσιν· ἡ γὰρ ψυχὴ οὐκ αἰσθητόν τί ἐστίν οὔτε ὕλικόν. ἀδύνατον τοίνυν τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸ ζῶον εἶναι ψυχὴν χρωμένην σώματι. μὴδὲν δὲ ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος συγκείμενον. ἔτι ἀδύνατον τῶν διαφόρων ὄντων κατὰ τὸ εἶναι μίαν εἶναι ἐνέργειαν. λέγω δὲ μίαν εἶναι ἐνέργειαν οὐ κατ' ἐκεῖνο εἰς ὃ τελευτᾷ ἡ ἐνέργεια, ἀλλὰ καθόσον ἀπὸ τοῦ ἐνεργοῦντος πρόεισι· πολλοὶ γὰρ ἔλκοντες ναῦν μίαν ποιοῦσιν ἐνέργειαν κατὰ τὸ ἐνεργούμενον ὅπερ ἐστὶν ἔν, ἀλλ' ὅσον ἀπὸ τῶν ἐλκόντων πολλαὶ εἰσὶν ἐνέργειαι, ἐπεὶ διάφοροι εἰσὶν ἡρὸς τὸ ἔλκειν ὠθήσεις. ἐπεὶ γὰρ τῷ εἶδει καὶ τῇ δυνάμει ἡ ἐνέργεια ἔπεται, ἀνάγκη ὦν τὰ εἶδη καὶ αἱ δυνάμεις διάφοροι διαφόρους εἶναι καὶ ἐνεργείας. εἰ δὲ καὶ τῆς ψυχῆς ἐστὶ τις ἰδίᾳ ἐνέργεια ἐν ἣ τὸ σῶμα οὐ κοινωνεῖ ὥπερ τὸ νοεῖν, εἰσὶ μέντοι τινὲς

f. 36^v

ἐνέργειαι κοιναὶ ταύτῃ τε καὶ τῷ σώματι ὥπερ τὸ φοβεῖσθαι, ὀργίζεσθαι, αἰσθάνεσθαι καὶ τὰ τοιαῦτα, ἐξ οὗ φανερόν ὅτι ὁμοῦ εἰσι τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος αὗται αἱ ἐνέργειαι. ἀνάγκη τοίνυν ἐκ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος ἔν γίνεσθαι καὶ μὴ εἶναι κατὰ τὸ εἶναι διάφορα. τούτῳ δὲ τῷ λόγῳ κατὰ τὴν Πλάτωνος προσίσταται δόξαν· οὐδὲν γὰρ ἀτόπον τοῦ κινουντος καὶ κινουμένου, εἰ καὶ κατὰ τὰ εἶδη εἶεν διάφορα, τὴν αὐτὴν εἶναι ἐνέργειαν· ἡ γὰρ κίνησις ταυτόν ἐστίν ὅπερ ἡ ἐνέργεια μὲν τοῦ κινουντος ὥς τὸ ἀφ' οὗ, τοῦ δὲ κινουμένου ὥπερ ἐν ᾧ. οὕτω τοίνυν ὁ Πλάτων ὑπέθετο τὰς προειρημένας ἐνεργείας τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος εἶναι κοινάς, ὥστε δηλονότι τῆς μὲν ψυχῆς εἶναι ὥς κινουντος, τοῦ δὲ σώματος ὥς κινουμένου. τοῦτο δὲ οὐ δύναται εἶναι· ὥς γὰρ ἐν τῷ δευτέρῳ τοῦ Περί ψυχῆς ὁ φιλόσοφος ἀποδεικνυσιν¹ ἐν αὐτῷ τῷ κινεῖσθαι τὸ αἰσθάνεσθαι συμβαίνει ὑπὸ τῶν ἔξωθεν αἰσθητῶν, ὅθεν οὐ δύναται ὁ ἄνθρωπος αἰσθάνεσθαι ἄνευ τῶν ἔξωθεν αἰσθητῶν, ὥπερ οὐδέ τι δύναται κινεῖσθαι ἄνευ κινουντος· τὸ γὰρ ὄργανον τῆς αἰσθήσεως πάσχει καὶ κινεῖται ἐν τῷ αἰσθάνεσθαι ἀλλ' ὑπὸ τοῦ ἔξωθεν αἰσθητοῦ, ᾧ δὲ πάσχει ἐστὶν ἡ αἰσθησις. ὅπερ ἐκ τούτου φανερόν, ἐπεὶ τὰ αἰσθήσεως ἐστερημένα οὐ πάσχουσιν ὑπὸ τῶν αἰσθητῶν τοῦτον τὸν τρόπον τοῦ πάθους. ἡ αἰσθησις τοίνυν ἐστὶ δύναμις παθητικὴ αὐτὴ τοῦ ὀργά-

1 cf. Arist. an. 2, 5 p. 417b24ss.

νου. ἡ αἰσθητικὴ τοίνυν ψυχὴ οὐχ οὕτως ἐν τῷ αἰσθάνεσθαι ἔχει ὥς ἐνεργοῦν καὶ κινεῖν, ἀλλ' ὥσπερ ὃ τὸ πάσχον πάσχει. ὅπερ ἀδύνατόν ἐστι διάφορον εἶναι κατὰ τὸ εἶναι τοῦ πάσχοντος. οὐκ ἄρα ἡ αἰσθητικὴ ψυχὴ κατὰ τὸ εἶναι διάφορός ἐστι τοῦ ἐμψύχου σώματος. ἔτι εἰ καὶ ἡ κίνησις κοινὴ ἐστὶν ἐνέργεια τοῦ κινουμένου καὶ κινουμένου, ὅμως ἄλλη ἐνέργειά ἐστι ποιῆσαι κίνησιν καὶ δέξασθαι κίνησιν, ὅθεν καὶ κατηγορεῖται τίθενται δύο ποιεῖν καὶ πάσχειν. εἰ τοίνυν ἐν τῷ αἰσθάνεσθαι ἡ αἰσθητικὴ ψυχὴ ὥς τὸ ποιοῦν ἔχει, τὸ δὲ σῶμα ὥς τὸ πάσχον, ἑτέρα ἐστὶ ἡ ἐνέργεια τῆς ψυχῆς καὶ ἑτέρα ἡ τοῦ σώματος. ἡ αἰσθητικὴ ἄρα ψυχὴ ἔξει τινὰ ἰδίαν ἐνέργειαν. ἔξει τοίνυν καὶ ἰδίαν ὑπόστασιν. οὐκ ἄρα φθαρέντος τοῦ σώματος παύσεται τοῦ εἶναι· αἱ αἰσθητικαὶ ἄρα ψυχαὶ καὶ αἱ τῶν ἀλόγων ζώων ἀθάνατοι ἔσονται· ὃ δοκεῖ μὲν ἄδοξον, τῇ δὲ τοῦ Πλά-

f. 37

τωνος οὐ διαφωνεῖ δόξη. μετὰ δὲ ταῦτα ἐστὶ τόπος περὶ τούτου ζητεῖν· ἔτι τὸ κινούμενον οὐ τυγχάνει τοῦ εἶδους ὑπὸ τοῦ κινουόντος αὐτό. εἰ τοίνυν οὐ συνάπτεται ἡ ψυχὴ τῷ σώματι εἰ μὴ ὥσπερ τὸ κινεῖν τῷ κινουμένῳ, τὸ σῶμα καὶ τὰ μέρη αὐτοῦ οὐ τεύξονται τοῦ εἶδους ἐκ τῆς ψυχῆς. ἀπελθούσης ἄρα τῆς ψυχῆς ὑπομενεῖ τὸ σῶμα καὶ τὰ μέρη αὐτοῦ τοῦ αὐτοῦ εἶδους. τοῦτο δὲ φανερώς ἐστὶ ψεῦδος· καὶ γὰρ καὶ ἡ σάρξ καὶ τὸ ὅστον καὶ τὰ μέρη αὐτῶν μετὰ τὴν τῆς ψυχῆς ἀποδημίαν ὁμωύμως λέγονται μόνον οὐδὲ μιᾷς ἐνεργείας τοῖς μέρεσι τούτοις προσούσης ἥτις τῷ εἶδει ἔπεται· οὐκ ἄρα ὥς μόνον κινεῖν καὶ κινουμένῳ ἡ ψυχὴ ἐνοῦται τῷ σώματι ἢ ὥσπερ ἄνθρωπος ἱματίῳ. ἔτι τὸ κινητὸν οὐκ ἔχει τὸ εἶναι ἐκ τοῦ κινουόντος αὐτό, ἀλλὰ μόνον τὴν κίνησιν. εἰ τοίνυν ὥς μόνως κινεῖν ἡ ψυχὴ ἐνοῦται τῷ σώματι, τὸ σῶμα κινήσεται μὲν μόνον ὑπὸ τῆς ψυχῆς, τὸ δὲ εἶναι οὐχ ἔξει ἀπ' αὐτῆς. τὸ δὲ ζῆν εἶναι τι ἐστὶ τοῦ ζῶντος· οὐκ ἄρα διὰ τῆς ψυχῆς τὸ σῶμα ζήσεται. ἔτι τὸ κινητὸν διὰ τὸν συνεγγυσμὸν τοῦ κινουόντος οὔτε τῷ τοιούτῳ χωρισμῷ φθείρεται, ἐπεὶ μηδὲ ἥρπεται τὸ κινούμενον τοῦ κινουόντος κατὰ τὸ εἶναι, ἀλλὰ κατὰ τὸ κινεῖσθαι μόνον. εἰ τοίνυν ἡ ψυχὴ ὥς κινεῖν μόνον ἐνοῦται, ἔψεται τῇ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος ἐνώσει μὴ εἶναι τινα γένεσιν μήτε φθορὰν ἐν τῷ χωρισμῷ. καὶ οὕτως ὁ θάνατος, ὃς ἐν τῷ χωρισμῷ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος συνίσταται, οὐκ ἐστὶ φθορὰ τοῦ

ζώου, ὅπερ ἐστὶ προδήλως ψευδές. ἔτι πᾶν τὸ κινοῦν ἑαυτὸ οὐ-
τως ἔχει ὥστε ἐπ' αὐτῷ εἶναι τὸ κινεῖσθαι καὶ μὴ κινεῖσθαι καὶ
κινεῖν καὶ μὴ κινεῖν· ἀλλ' ἡ ψυχὴ κατὰ τὴν δόξαν τοῦ Πλάτωνος
κινεῖ τὸ σῶμα ὥσπερ τὸ κινοῦν ἑαυτό. ἔστιν ἄρα ἐν τῷ ἐξουσίᾳ
τῆς ψυχῆς κινεῖν καὶ μὴ κινεῖν τὸ σῶμα. εἰ τοίνυν ὥς κινοῦν μό-
νον κινουμένῳ συνάπτεται, ἔστιν ἐν τῇ τῆς ψυχῆς ἐξουσίᾳ ὅταν
βούληται χωρισθῆναι τοῦ σώματος, καὶ πάλιν ὅταν βούληται ἐνω-
θῆναι αὐτῷ, ὅπερ φανερώς ἐστὶ ψεῦδος. ὅτι δὲ ὥς ἴδιον εἶδος
ἐνοῦται τῷ σώματι, οὕτω δέικνυται· ᾧ τι γίνεται ἐκ τοῦ δυνάμει
ὄντος ἐνεργείᾳ ὄν, τοῦτό ἐστὶν εἶδος καὶ ἐνέργεια ἐκείνου· τὸ
δὲ σῶμα διὰ τῆς ψυχῆς γίνεται ἐνεργείᾳ ὄν ἐν δυνάμει ὄντος (καὶ
γὰρ ζῆν ἐστὶν εἶναι) τοῦ ζῶντος. τὸ δὲ σπέρμα πρὸ τῆς ψυχώσεως
δυνάμει μόνον ἐστὶν ὄν, διὰ δὲ τῆς ψυχῆς ἐνεργείᾳ γίνεται ζῶν.
ἔστιν ἄρα ἡ ψυχὴ εἶδος τοῦ ἐμψύχου σώματος. ἔτι ἐπεὶ καὶ τὸ
εἶναι

f. 37^v

καὶ τὸ ἐνεργεῖν οὐκ ἔστι μόνον τοῦ εἶδους οὔτε μόνον τῆς ὕλης,
ἀλλὰ τοῦ συνημμένου τὸ εἶναι καὶ ἐνεργεῖν, δυσὶν ἀποδίδονται
ὦν θάτερον οὕτως ἔχει πρὸς τὸ λοιπὸν ὥσπερ τὸ εἶδος πρὸς τὴν
ὕλην. φαιμέν γὰρ τὸν ἀνθρώπον ὑγιᾶ εἶναι καὶ τῷ σώματι καὶ τῇ
ὕλει, καὶ ὅτι ἐστὶν ἐπιστήμων καὶ τῇ ψυχῇ καὶ τῇ ἐπιστήμῃ,
ὦν ἡ ἐπιστήμη ἐστὶν εἶδος τῆς ἐπισταμένης ψυχῆς καὶ ἡ ὑγεία
τοῦ ὑγιοῦς σώματος. τὸ ζῆν δὲ καὶ αἰσθάνεσθαι ἀποδίδονται καὶ
τῇ ψυχῇ καὶ τῷ σώματι· λέγομεν γὰρ ζῆν καὶ αἰσθάνεσθαι καὶ τῇ
ψυχῇ καὶ τῷ σώματι, ἀλλ' ὅμως τῇ ψυχῇ ὥσπερ ἀρχὴ ζωῆς καὶ αἰ-
σθήσεως. ἔστιν ἄρα ἡ ψυχὴ εἶδος τοῦ σώματος. ἔτι ὁμοίως ἔχει
ὅλη ἡ αἰσθητικὴ ψυχὴ πρὸς ὅλον τὸ ζῶμα καὶ τὸ μέρος. τὸ δὲ μέ-
ρος οὕτως ἔχει πρὸς τὸ μέρος ὥς εἶδος καὶ ἐνέργεια αὐτοῦ· ἡ
γὰρ ὅψις ἐστὶν εἶδος τοῦ ὁφθαλμοῦ καὶ ἐνέργεια. καὶ ἡ ψυχὴ ἄρα
ἐστὶν εἶδος καὶ ἐνέργεια τοῦ σώματος.

(<°Ο>τι ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ μετὰ τοῦ σώματος ἦρξατο)¹

<°Α>λλ' ἐπεὶ τὰ αὐτὰ πράγματα καταλαμβάνονται καὶ εἶναι καὶ ἀρ-
ξασθαι καὶ τέλος ἔχειν τοῦ εἶναι, δύναται δόξαι τινὶ ὥς ἐπεὶ ἡ
ἀνθρωπίνη ψυχὴ οὐκ ἔχει τέλος τοῦ εἶναι οὐδ' ἀρχὴν ἔσχε τοῦ εἶ-
ναι ἀλλ' αἰεὶ ἦν. ὃ δὴ τούτοις τοῖς λόγοις δοκεῖ δύνασθαι δεῖκ-
νυσθαι· ἡ ψυχὴ ἐνοῦται τῷ σώματι ὥς ἐντελέχεια καὶ εἶδος· ἡ δὲ

έντελέχεια εἰ καὶ φύσει προτέρα ἐστὶ τῆς δυνάμεως, ὅμως ἐν ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ χρόνῳ ὑστέρα ἐστίν· κινεῖται γὰρ τι εἰς έντελέχειαν ἐκ δυνάμεως· πρῶτον οὖν σπέρμα ὃ δυνάμει ζῶν, εἴτα ψυχὴ ἣ ἐστὶ ζωῆς έντελέχεια. ἔτι ἐκάστῳ εἶδει φυσικόν ἐστὶ τῇ ἰδίᾳ ὕλῃ ἐνοῦσθαι· ἄλλως γὰρ τὸ ἐξ ὕλης καὶ εἶδους ὑφεστῶς παρὰ φύσιν ἦν ἂν τι, πρότερον δὲ ἐκάστῳ τὸ κατὰ φύσιν αὐτῷ ἀποδίδοται ἢ τὸ παρὰ φύσιν· τὸ γὰρ παρὰ φύσιν ἐνεστὶν αὐτῷ κατὰ συμβεβηκός, καθ' αὐτὸ δὲ τὸ κατὰ φύσιν. πρότερον ἄρα τῇ ψυχῇ τῷ σώματι ἠνῶσθαι ἀρμόζει ἢ τὸ χωρὶς εἶναι σώματος. οὐκ ἄρα πρὸ τοῦ σώματος ἐκτισται ᾧ ἐνοῦται. ἔτι πᾶν μέρος τοῦ ὅλου κεχωρισμένον ἀτελές ἐστίν· ἢ δὲ ψυχὴ ὡς προαποδέδεικται εἶδος οὔσα μέρος τοῦ ἀνθρωπίνου εἶδους ἐστίν· ἀτελὴς ἄρα ἔσται καθ' ἐαυτὴν ἄνευ σώματος οὔσα. τὸ δὲ τέλειον ἐν τῇ τῶν πραγμάτων τάξει τοῦ ἀτελοῦς ἐστὶ πρότερον· οὐκ ἄρα τῇ τῆς φύσεως τάξει συμβαίνει τὴν ψυχὴν πρότερον κτισθῆναι κεχωρισμένην τοῦ σώματος ἢ τούτῳ συνημμένην. ἔτι εἰ αἱ ψυχαὶ ἄνευ σωμάτων ἐκτίσθησαν, πῶς τοῖς σώμασιν ἦνωνται·

f. 38

εἰ μὲν γὰρ βίᾳ, καὶ πᾶν βίαιον παρὰ φύσιν ἐστίν. παρὰ φύσιν ἐστὶν ἄρα ἡ ἐνωσις αὐτῶν καὶ ὃ ἐκ τῆς ἐνώσεως ταύτης ἀνθρωπος. ὃ ψεῦδος. εἰ δὲ φύσει, καὶ φύσει ἐφίενται εὐθύς κτιζόμεναι σώμασιν ἐνοῦσθαι· ἢ δὲ φυσικὴ ἐφεσις αὐτίκα πρόεισιν εἰς ἐνέργειαν εἰ μὴ τι κωλύοι ὡς ἐπὶ τῶν βαρέων καὶ κοῦφον· ἢ γὰρ φύσις καθ' ἓνα τρόπον ἐνεργεῖ. ἀλλ' εἴ τι ἐκώλυεν, βίαν ἂν ἐπέφερεν, βίᾳ δὲ διηρησθῆναι ἐπὶ χρόνον τινὰ τὰς ψυχὰς τῶν σωμάτων ἄτοπον· πρῶτον μὲν ὅτι ἐν τῇ οὐσίᾳ ἐκείνῃ οὐ δύναται τι βίαιον εἶναι· τοῦτο δὲ ὅτι τὸ βίαιον καὶ παρὰ φύσιν συμβεβηκός ἐν οὐ δύναται πρότερον εἶναι τοῦ κατὰ φύσιν καὶ τοῦ παντὶ τῷ εἶδει ἐπομένου. τούτου τὸ ἐναντίον πολλοὶ ἐδόξασαν· οἳ τε γὰρ Πλατωνικοί οἳ τε ἔθεντο τὰς ψυχὰς καὶ νῦν μὲν ἐνῶσθαι τοῖς σώμασιν, νῦν δὲ ἀπολύεσθαι τῶν σωμάτων κατὰ τινὰς παρατετητημένας καὶ ὠρισμένας ἐτῶν περιφοράς. ἄλλοι τὴν μέσσην¹ οὔσαν [εἰ] ὁδὸν εἶλοντο· ἀΐδους μὲν τὰς ψυχὰς οὐ τιθέντες, ἀλλὰ σὺν τῷ ἀοράτῳ κόσμῳ δημιουργηθῆσας ἢ καὶ πρὸ αὐτοῦ, ἐκ νέου δὲ συνδεῖσθαι τοῖς σώμασιν. ὦν πρῶτος ὠριγένης ἦν, εἴτα Μανικαῖοι τε ἠκολούθησαν καὶ πολλοὶ τῶν αἰρετικῶν. ἔλεγε δὲ ὠριγένης ἐξ ἀρχῆς μὲν ἐκτίσθαι τὰς ἀν-

1 μέσσην scripsi : μέρην ms.

θρωπῖνας ψυχὰς, θεῖα δὲ προνοία τοῖς σώμασιν ὕστερον ἐνωθῆναι ἐπὶ δίκῃ· πρὸ γὰρ τῶν σωμάτων αὐτὰς ἁμαρτεῖν καὶ κατὰ τὴν τῆς ἁμαρτίας ποσότητα τιμιωτέροις ἢ ἀτιμωτέροις σώμασιν ὥσπερ τισὶν εἰρκταῖς ταύτας κατακλεισθῆναι. λόγοις δὲ οἱ τιθέντες τὴν τῶν ψυχῶν ἀϊδιότητα τοιοῦσδε ἐκινουῦντο· τὸ μὴ παυόμενόν ποτε τοῦ εἶναι ἔχει δύναμιν τοῦ ἀεὶ εἶναι, τὸ δὲ δύναμιν ἔχον τοῦ ἀεὶ εἶναι οὐδέ ποτέ ἐστιν ἀληθὲς λέγειν μὴ εἶναι αὐτό, περὶ δὲ τοῦ ἡργμένου ἀληθὲς λέγειν ποτέ μὴ εἶναι αὐτό. ὁ τοίνυν οὐδέποτε παύεται τοῦ εἶναι οὐδέποτε ἤρξατο εἶναι. ἔτι ἡ τῶν νοητῶν ἀλήθεια ὥσπερ ἐστὶν ἀφθαρτος οὕτω καὶ αἰδιος ὅσον ἐξ ἑαυτῆς· ἔστι γὰρ ἀναγκαῖα· πᾶν δὲ τὸ ἀναγκαῖον ἀϊδιον· ὁ γὰρ ἀναγκαῖον εἶναι ἀδύνατον μὴ εἶναι. ἐκ δὲ τῆς ἀφθαρσίας τῆς ἀληθείας τῶν νοητῶν δεικνυται κατὰ τὸ εἶναι ἀφθαρτος ἡ ψυχὴ. ὡσαύτως οὖν καὶ ἐκ τῆς ἀϊδιότητος αὐτῆς δύναται καὶ ἡ ἀϊδιότης δεικνυσθαι τῆς ψυχῆς. ἔτι εἰ ἐκ νέου τοσαῦται ψυχαὶ ἄρχονται τοῦ εἶναι ὅσοι γεννῶνται ἄνθρωποι καθημέραν πλείστα τῶν ἀρχικῶν μερῶν προστίθεται τῷ παντὶ καὶ πλείστα ἐλλείπουσιν· αἱ δὲ

f. 38^v

νοεραὶ οὐσαὶ ἐν αἷς αἱ ψυχαὶ ἀρχικὰ μέρη τοῦ παντός. οὕτως οὖν ἀτελεῖς ἔσται τὸ πᾶν· ὅπερ οὐχ οἷόν τε. ἔτι εἰ καθ' ἡμέραν ὁ θεὸς νέας ἐποίει ψυχὰς, οὐκ ἂν ἐλέγετο, ὅτι ἐν τῇ ἐβδόμῃ κατέπαυσεν ὁ θεὸς ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων ὧν ἤρξατο ποιεῖν.

<H> μὲν οὖν ἠριγένους θέσις ἀδύνατος· ἡ γὰρ τιμωρία ἐναντία ἐστὶ τῷ τῆς φύσεως ἀγαθῷ. καὶ κατὰ τοῦτο λέγεται κακόν· ἀλλ' ἀδύνατον τὴν ἐνωσιν τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος εἶναι κακόν· σκοπεῖ γὰρ ἡ φύσις ὡς τέλος αὐτὴν καὶ εἰς ταύτην ἡ γένεσις ἵσταται. καὶ ἔτι ἔψεται, τὸ τὸν ἄνθρωπον εἶναι μὴ εἶναι ἀγαθὸν κατὰ φύσιν· οὗ τούναντίον ἀληθές, ὡς ἐν τῇ Γενέσει λέγεται ἰδεῖν τὸν θεὸν ὅτι ἦσαν πάντα καλὰ λίαν ὅσα πεποίηκεν¹. ἡ ἀγαθὸν μὲν ῥηθήσεται τὸ εἶναι τὸν ἄνθρωπον ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος, κατὰ συμβεβηκὸς μέντοι· ἐκ τοῦ κακοῦ γὰρ οὐ πρόσεισιν ἀγαθὸν εἰ μὴ κατὰ συμβεβηκός· καὶ ἀπὸ τύχης ἔσται ὁ ἄνθρωπος γεγονώς. καί τοι καὶ ἐν σοφίᾳ λέγεται² τοῦ θεοῦ μὴ μόνον τὴν ἀνθρωπίνην οὐσίαν ἀλλὰ καὶ πάντα ἐν ἀριθμῷ καὶ ζυγῷ καὶ μέτρῳ ἐνστησασμένου. ἀλλὰ καὶ ἃ φασιν οἰοθέντες τὴν ἀϊδιότητα τῶν ψυχῶν ῥάδιον λύειν· συγχωρητέον γὰρ τοῦ τὴν ψυχὴν τοῦ ἀεὶ εἶναι δύναμιν ἔχειν, ἀλλ'

ἡ δύναμις καὶ τὸ δυνάμει τοῦ πράγματος [τοῦ πράγματος] οὐκ ἐπὶ τὸ μὴ γεγονὸς ἐαυτὴν ἐκτείνει, ἀλλ' ἐπὶ τὸ ὄν ἢ ἐσόμενον. ὁθεν ἐν τοῖς παρακειμένοις¹ τὸ δυνάμει τόπον οὐκ ἔχει. ὁθεν ἐκ τοῦ τὴν ψυχὴν τοῦ ἀεὶ εἶναι δυνάμιν ἔχειν οὐ συμπεραίνεται ὅτι ἀεὶ ἦν, ἀλλ' ὅτι μόνον ἀεὶ ἔσται. ἡ δὲ τῆς νοουμένης ἀληθείας ἀϊδιότης διχῶς δύναται νοεῖσθαι· ἓνα μὲν τρόπον ὅσον πρὸς τὸ νοούμενον· ἕτερον δὲ ὅσον πρὸς τὸ ᾧ νοεῖται. καὶ εἰ μὲν ἡ νοουμένη ἀλήθεια εἴη ἀΐδιος ὅσον πρὸς τὸ νοούμενον, ἔπεται ἡ ἀϊδιότης τοῦ νοουμένου πράγματος, οὐ μέντοι τοῦ νοούντος. εἰ δὲ νοουμένη ἀλήθεια ἀΐδιος εἴη ὅσον πρὸς τὸ ᾧ νοεῖται, ἔψεται τὴν νοοῦσαν ψυχὴν ἀΐδιον εἶναι. ἀλλ' οὕτως ἡ νοουμένη ἀλήθεια οὐκ ἔστιν ἀΐδιος, ἀλλὰ τὸν πρότερον τρόπον· φανερόν γάρ ὅτι τῶν νοητῶν εἰδῶν ἡ ἀλήθεια οἷς ἡ ἡμετέρα νοεῖ ψυχὴ ἐκ νέου ἡμῖν ἔπεισιν ἐκ τῶν φαντασμάτων διὰ τοῦ ἐνεργεῖα νοῦ, ὁθεν οὐ δυνατόν συμπεραίνεσθαι τὸ τὴν ψυχὴν εἶναι ἀΐδιον, ἀλλ' ὥς αἱ νοούμεναι ἀλήθειαι ἐν ἀΐδίῳ τινὶ ἴδρυνται· ἴδρυνται γὰρ ἐν τῇ αὐτῇ ἀληθείᾳ καὶ αἰτίᾳ καὶ πάσης ἀληθείας καθόλου περιεκτικῇ. πρὸς τοῦτο δὲ τὸ ἀΐδιον ἡ ψυχὴ παραβάλλεται,

f. 39

οὐχ ὥς τὸ ὑποκείμενον πρὸς τὸ εἶδος, ἀλλ' ὥσπερ τὸ πρᾶγμα πρὸς τὸ ἴδιον τέλος. τὸ γὰρ ἀληθὲς ἀγαθὸν ἐστὶ τοῦ νοῦ καὶ τέλος αὐτοῦ. ἐκ δὲ τοῦ τέλους περὶ τῆς τοῦ πράγματος διαμονῆς ἐπιχείρημα λαβεῖν δυνατόν, ὥσπερ καὶ περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ πράγματος αὐτῆς ποιητικῆς αἰτίας ἐπιχειρεῖν δυνησόμεθα. ὁ γὰρ πρὸς ἀΐδιον τέλος ἐστὶ τεταγμένον, ἀΐδιου διαμονῆς δεκτικὸν εἶναι ἀνάγκη· ὁθεν ἐκ τῆς ἀϊδιότητος τῆς νοητῆς ἀληθείας ἡ τῆς ψυχῆς ἀθανασία δεικνυσθαι δύναται, οὐ μέντοι ἡ ἀϊδιότης αὐτῆς. ἀλλ' οὐδ' ἐκ τῆς ἀϊδιότητος τοῦ ποιούντος δεικνύται. καὶ ἐλέχθη ὅτε περὶ τῆς τῶν κτισμάτων ἀϊδιότητος ἐζητεῖτο. ἀλλὰ μὴν καὶ ἡ τελειότης τοῦ παντός ὅσον πρὸς τὰ εἶδη ζητεῖται οὐ πρὸς τὰ άτομα, ἐπεὶ συνεχῶς τῷ παντὶ προυφιστάτων τῶν εἰδῶν πλείστα προστίθεται άτομα. αἱ δὲ ἀνθρώπιναι ψυχαὶ οὐ κατ' εἶδος ἀλλ' ἀτομικῶς διακρίνονται. ὁθεν οὐ μάχεται τῇ τελειότητι τοῦ παντός εἰ ἐκ νέου καθ' ἡμέραν ἀνίσχουσιν αἱ ψυχαί. ὁμοίως δὲ καὶ ἡ συντέλεια τῶν ἔργων καὶ ἡ κατάπαυσις κατὰ τὰ εἶδη νοεῖται· ὁθεν ἡ γένεσις τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ψυχῶν ἃ εἰσιν ἐνὸς εἶδους ἐν ἀτομικῇ διακρίσει οὐκ ἐναντιοῦται τῇ ῥηθείᾳ καταπαύσει, οὐδὲ εἰ νέας ὁ θεὸς

1 παρακειμένοις scripsi : παραχημένοις ms.

κτίζει ψυχάς. καὶ ἡ ἀλήθεια μὲν οὖν τῆς γραφῆς ἑαυτῇ καὶ δι' ἄλλων συμφωνεῖ, ἀλλ' ἀρκεῖ τὸ ἐν ψαλμοῖς¹ ὁ πλάσας κατὰ μόνας τὰς καρδίας αὐτῶν, δηλαδὴ τὰς ψυχάς, ὅτι ἰδίᾳ ἐκάστῃ ψυχῇ ἰδίαν ἐποίησεν ὁ θεός, ἀλλ' οὐχ ὁμοῦ πάσας. ἔτι ἐσχατον τέλος παντὸς ἐστὶ πράγματος εἰς ὃ τὸ πρᾶγμα ἀφικέσθαι ἐπιχειρεῖ διὰ τῶν οἰκείων ἐνεργειῶν. ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος διὰ πασῶν τῶν οἰκείων ἐνεργειῶν τῶν ὀρθῶν τε καὶ τεταγμένων πρὸς τὴν ἀληθεῖαν θεωρίαν σπεύδει φθάσαι. αἱ γὰρ οὖν πρακτικῶν ἀρετῶν ἐνέργειαι προδιαθέσεις τινές εἰσι πρὸς τὰς θεωρητικὰς ἀρετάς. τέλος ἄρα ἐστὶ τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν θεωρίαν τῆς ἀληθείας ἐλθεῖν διὰ τοῦτο ἄρα ἡ ψυχὴ τῷ σώματι ἥνωται, ὅπερ ἐστὶν ἄνθρωπον εἶναι. οὐκ ἄρα διὰ τοῦ ἐνοῦσθαι τῷ σώματι ἦν ἔσχε σοφίαν ἀπόλλυσιν, ἀλλὰ μᾶλλον ἐνοῦται τοῦτῳ ἵνα τύχῃ τῆς ἐπιστήμης². ἔτι ἀτελὴς εἶναι δοκεῖ ἡ τοῦ ποιῶντος ἐνέργεια ἐκείνου ὅστις οὐχ ὅλον εἰς τὸ εἶναι παράγει τὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ μόνον θάτερον
f. 39^v

αὐτοῦ μέρος. εἰ τοίνυν ὁ μὲν θεὸς τὴν ψυχὴν εἰς τὸ εἶναι παρήγε, τὸ δὲ σῶμα τῇ τοῦ σπέρματος δυνάμει εἰδοποιεῖτο, ἅπερ ἐνὸς εἰσὶ δύο μέρη δηλοῖ τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ἐνέργεια ἐκατέρου τοῦ θεοῦ δηλονότι καὶ τῆς σπερματικῆς δυνάμεως ἀτελὴς ἂν ἐδόκει. ὁ φανερόν αἰτοπον. ἀπὸ μιᾶς ἄρα καὶ τῆς αὐτῆς αἰτίας ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὸ σῶμα παράγεται.

(<Ὅτι ἡ ψυχὴ ἀμέσως ἐνοῦται τῷ σώματι καὶ μὴ διὰ φαντασμάτων ὡς Ἀβερόης φησιν)³

<Ε>κ τῶν προειρημένων συμπεραίνεσθαι δύναται ὅτι ἡ ψυχὴ ἀμέσως ἐνοῦται τῷ σώματι καὶ οὐκ ἀνάγκη τιθέναι μέσον ὥσπερ ἐνοῦν τῷ σώματι τὴν ψυχὴν ἢ φαντάσματα ὡς Ἀβερόης εἴρηκεν ἢ δυνάμεις αὐτῇ ὥσπερ τινὲς εἶπον ἢ πνεῦμα σωματικὸν ὥσπερ εἰρήκασιν ἔτεροι. δέδεικται γὰρ τὴν ψυχὴν ἐνοῦσθαι τῷ σώματι ὡς εἶδος αὐτοῦ. τὸ δὲ εἶδος ἐνοῦται τῇ ὕλῃ ἄνευ τινὸς μέσου· καθ' αὐτὸ γὰρ ἀρμόζει τῷ εἶδει τοῦ τοιοῦδε σώματος ἐνέργειαν εἶναι καὶ οὐ καθ' ἕτερον τι· ὅθεν οὐδ' ἄλλο τί ἐστὶν ἐν ποιῶν ἐξ ὕλης καὶ εἶδους εἰ μὴ τὸ ποιῶν ὃ τὴν δύναμιν εἰς ἐνέργειαν ἄγει, ὡς δεικνυσιν Ἀριστοτέλης ἐν τῷ ὀγδόῳ τῶν Μετὰ τὰ φυσικά⁴. ἡ γὰρ ὕλη καὶ τὸ εἶδος οὕτως ἔχουσιν ὡς δύναμις καὶ ἐνέργεια. δύναται μέντοι λέ-

1 Ps. 32, 15 2 ἐπιστήμη scipsi : ἡθιστήμη ms. 3 mg.
4 I 6 p. 1045b21ss.

γεσθαι εἶναι τι μέσον ψυχῆς καὶ σώματος, εἰ καὶ μὴ ἐν τῷ εἶναι ἀλλ' οὖν ἐν τῷ κινεῖν καὶ ἐν τῇ τῆς γενέσεως ὁδῷ· ἐν τῷ κινεῖν μὲν ὅτι ἐν τῇ κινήσει ἢ ἡ ψυχὴ τὸ σῶμα κινεῖ. ἔστι τις τάξις τῶν κινούντων καὶ κινητῶν· ἡ ψυχὴ γὰρ πάσας τὰς ἐαυτῆς ἐνεργείας ποιεῖ διὰ τῶν οἰκείων δυνάμεων, ὅθεν τῆς δυνάμεως μεσιτευσούσης κινεῖ τὸ σῶμα καὶ ἔτι τὰ μέλη τοῦ πνεύματος μεσιτεύοντος καὶ περαιτέρω ὄργανον ἐν ἑτέρου μεσιτεύοντος ὀργάνου. ἐν δὲ τῇ ὁδῷ τῆς γενέσεως αἱ πρὸς τὸ εἶδος διαθέσεις ἐν τῇ ὕλῃ προηγοῦνται τοῦ εἶδους, εἰ καὶ εἰσὶν ὕστεραι κατὰ τὸ εἶναι. ὅθεν καὶ αἱ διαθέσεις τοῦ σώματος αἷς γίνεται τὸ ἴδιον τοῦ εἶδους τελειωτὸν δύνανται μέσαι λέγεσθαι κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον τῆς τε ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος.